

dnk DE NIEUWE KRONIEK

zestiende jaargang, nummer 1, april 2025

Uitgave van Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

BEVRIJDINGS-DAG 80 JAAR GELEDEN

Heden ten dage wordt op Bevrijdingsdag eigenlijk nauwelijks nog terug geblikt. Enige jaren geleden is ook al gesteld dat op 5 mei niet de bevrijdingsdag wordt gevierd, maar de vrijheid.

BOMBARDEMENT OP DE ROODVOET 31 MAART 1945

Zaterdag 31 maart, de dag voor Pasen, was het zonnig weer. Er was weinig wind. De Roodvoet, de steenfabriek bij Rijswijk, functioneerde al lang niet meer wegens het gebrek aan brandstof.

TIELS VERLEDEN IN VOGELVLUCHT; VAN REPUBLIEK NAAR KONINKRIJK

In de Ambtmanstuin achter de Tielse raadzaal staat een monument gewijd aan de grondlegger van de Nederlandse democratie, de in Tiel geboren Joan Derk van der Capellen tot den Pol (1741-1784).

HET VERLEDEN VERBEELD

Archieftentoonstellingen in het aan de Sint Agnietenstraat gelegen voormalige stadsarchief van Tiel. 1965 – 2010.

Voorwoord	3
Bevrijdingsdag 80 jaar geleden	4
Bombardement op De Roodvoet 31 maart 1945	8
De erfenis van generaal-majoor De Ruyter van Steveninck	14
Tien keer het Paarde(n)water	20
Tiels verleden in vogelvlucht; van Republiek naar Koninkrijk	26
Het verleden verbeeld	32
Op de hoek	39
Boekbesprekingen	42
Kolommetje	43
Ledenwerfactie	44
Regionaal Archief Rivierenland	45
Flipje en Streekmuseum	46
Verenigingsinformatie	47

Omslagfoto:
De Wethouderskade, schilderij van
Michiel Warbroek, beschikbaar gesteld
door Gradus van Wel

De redactie van de Nieuwe Kroniek is op zoek naar nieuwe artikelen van historische onderzoekers (beroeps- of hobbymatig) over Betuwse gebeurtenissen, personen of plekken. Artikelen worden beoordeeld en van advies voorzien door de redactie. De redactie kan helpen bij het beter leesbaar maken en de afbeeldingskeuze.

Voorstellen voor artikelen met korte omschrijving zijn welkom op: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

VOORWOORD

Dit jaar herdenken we dat ons land tachtig jaar geleden is bevrijd van de Duitse bezetting. Op 5 mei 1945 is Tiel nog evacuatiegebied, pas medio juli mochten de Tielenaren terugkeren.

Iedere Tielenaar kent binnen de familie over de oorlog eigen verhalen. Zo ook onze familie. Mijn oma, met de mooie meisjesnaam Schoontje Roosnek (1891-1962), was joods. In 1918 is ze getrouwd met een katholieke man. Beiden doen weinig met hun religieuze achtergrond. Het bewijs is terug te vinden in het bevolkingsregister: onder de kerkelijke gezindte bij de twee zonen staat vermeld “geen”.

Op zich niet gek, want de grote meerderheid van de joodse bevolking woont al eeuwen hier en is sterk geïntegreerd. In de oorlog wordt duidelijk dat de Duitse bezetter daar anders over denkt. Met anti-joodse maatregelen worden de joodse Nederlanders stap voor stap geïsoleerd, om daarna de definitieve stap te zetten om hen te vermoorden in de vernietigingskampen.

Over oma kan achteraf worden gezegd dat ze ‘geluk’ heeft gehad. Want ze was ‘gemengd’ gehuwd. Overigens de anti-joodse maatregelen gelden ook voor haar, zoals het dragen van de zgn. Jodenster. Het heeft tevens gevolgen voor mijn vader, die als 14-jarige geen lid meer mag zijn van Tielse sportverenigingen en stopt met de gemeentelijke uloschool. De onzekere status geeft steeds spanning. Zeker toen

oma is verraden door een in Tiel beruchte NSB’er en tijdelijk wordt vastgehouden in de Arnhemse Koepelgevangenis.

Maar wat is ‘geluk’ hebben wanneer 324 familieleden, volwassenen en kinderen, in de oorlog zijn vermoord? Waaronder zus Sara in een transport met 1166 andere joden: allen direct na aankomst in Sobibor vergast. Wat is ‘geluk’ hebben wanneer oma na 1945 met een oorlogstrauma ruim anderhalf jaar is opgenomen in de psychiatrische inrichting in Wolfheze?

Na de oorlog houden de joodse Nederlanders die het hebben overleefd zich klein. Want iedereen heeft immers zijn eigen verhaal. En de wederopbouw van ons land staat centraal. Met herdenkingen na de oorlog in aanwezigheid van met name prins Bernhard, waarover mijn vader altijd zei dat hij er “vooral bij was nadat een dorp of stad reeds was bevrijd”.

Herdenken deden wij stilletjes thuis met twee minuten voor tante Sara en al die anderen. Twee minuten die eigenlijk nooit genoeg waren.

Mr. drs. Willem Gradisen,
Voorzitter

📍 De ontwapening van de Duitsers aan de Hamsche Brug op 7 mei 1945 (RAR/Collectie Bouwhuis)

BEVRIJDINGSDAG

80 JAAR GELEDEN

Heden ten dage wordt op Bevrijdingsdag eigenlijk nauwelijks nog terug geblikt. Enige jaren geleden is ook al gesteld dat op 5 mei niet de bevrijdingsdag wordt gevierd, maar de vrijheid. Dus is het beeld in Nederland dat van een fakkelestafette en festivals. Dat is goed zó en laten we hopen dat we die vrijheid als iets vanzelfsprekends mogen blijven beschouwen. Maar hoe was die echte bevrijdingsdag tachtig jaar geleden nou eigenlijk voor Tiel en de Tielenaren?

Het beeld van de bevrijding zoals we dat op de televisie zien, is dat van geallieerde jeeps die met bloemen worden begroet, van feestvierende mensen in oranje en helaas ook van kaalgeschoren vrouwen. In Tiel was er niets van dat alles op en rond 5 mei 1945. Er was sprake van een nagenoeg lege stad. Een stad in puin, waar weinig te vieren viel, omdat er nauwelijks bewoners aanwezig waren. De stad was op 5 mei 1945 nog vast in Duitse handen.

De Tielenaren vierden op die vijfde mei wel de bevrijding, maar ze deden dat *vér* van huis, als evacués. Drie jonge meisjes deden van hun eerste bevrijdingsdag in hun dagboeken verslag. Voor twee van hen was de avond van 4 mei al het moment om blij te zijn. Op die dag tekende het Duitse opperbevel op de Lüneburger Heide de capitulatie van de Duitse troepen in Nederland, Denemarken en het noordwestelijke deel van Duitsland. Dat bericht werd door Radio Herrijzend Nederland nog diezelfde avond bekend gemaakt. De capitulatie zou op 5 mei om 8.00 u. van kracht worden.

De twintigjarige Aartje Lazet hoorde het bericht in Zoelmond: "Vanavond om ± 10 uur werd er bekend gemaakt, dat Nederland, Denemarken en het Noordwestelijk deel van Duitsland gecapituleerd had. Het hele huis stond op stelten, maar we besloten eerst nog maar even af te wachten voordat we met feesten zouden beginnen."

Eva Jansen (15 jaar) bevond zich in Ravenswaaij en schreef: "Toen net ± 9 uur is het door de radio gekomen, dat Nederland, Noord W. Duitsland en Denemarken kapituleren. We hoorden het zelf. En direct het Wilhelmus er achteraan. ... De ganse avond hebben we vaderlandse liederen gehad aan de radio. O, wat een feest. Nederland is bevrijd morgenochtend om 8 uur.

De toren van de Sint-Maartenskerk, begin mei 1945 (Foto Campagne – Collectie Smit/Kers)

Rotterdams spotliedje, 6 mei 1945 (Het Geheugen van Nederland)

Tekening van de verwoeste Groenmarkt (Nieuwe-Tielse Courant, 3 mei 1946)

▲ Burgemeester Cambier van Nooten en zijn zoon in Zoelen, 7 mei 1945
(RAR/Collectie Bouwhuis)

We konden het haast niet geloven, maar we moesten het wel geloven. O, heerlijk, dan kunnen we weer met oranje lopen, net als vroeger. Dan zijn we vrij.”

Lies te Bokkel Huinink, ook 15 jaar oud, hoorde het pas de volgende morgen: “Vrede! Vrij. Vanmorgen riep Jana naar boven: Lies, ’t is vrede. Ik geloofde ’t niet. We hebben ons al een paar keer blij gemaakt. Toch stak ik m’n oranje zakdoek bij me. Beneden twijfel en blijdschap. ... In minder dan geen tijd was ’t dorp in feestvreugde. Ieder droeg Oranje (ik een haarbandje). Bij de dokter werd de vlag gehesen. Iedereen stak vlaggen uit. ... Bij Oom Jan op de kamer hebben we met z’n allen het Wilhelmus gezongen. O, dat moment. Dat dorp. Die vlaggen, al dat oranje. Dit is Vrede. De moffen kijken zo sip.”

Lies bevond zich in Schoonrewoerd. Daar hadden aanwezige Duitse militairen nog op 4 mei het portret van Hitler opgesteld en de hakenkruisvlag gehesen, vóór ze de eed op diens opvolger admiraal Karl Doenitz aflegden, een plechtigheid die eindigde met een driewerf “Sieg Heil!”

Het was een mengsel van ongeloof en vreugde. Voorzichtigheid was ook geboden, want de Duitsers waren overal nog gewapend en de frustratie liep hier en daar hoog op. Dat was ook in Tiel zelf het geval. Daar bevonden zich zoals gezegd niet veel Tielenaren. Slechts enkele groepjes mensen die bij De Betuwe en Daalderop de machines in opdracht van de Duitsers moesten laten draaien. Zij hoorden op de avond van 4 mei het zingen in de omgeving van de stad. De arbeiders van Daalderop en De Betuwe klommen op 5 mei op het dak van Daalderop om samen het Wilhelmus te zingen. Directeur F.M.P. Gouverne hees bij het kantoor van De Betuwe de vlag. Op diverse plaatsen verboden de Duitsers het vlaggen en een aantal malen trokken ze zelf de Nederlandse vlaggen weg, zo ook hier.

Het bevrijdingsfeest in Tiel was dus van korte duur. En de stad bleef nog wel even vrijwel leeg. Al om 8 uur ’s-morgens stonden er op 5 mei Tielenaren die in de omgeving waren geëvacueerd aan de Hamsche Brug om naar hun stad te gaan, maar de toegang werd hun geweigerd. Het was te gevaarlijk en de terugkeer moest geordend plaats vinden. Sommigen slaagden er wel in om tot de stad door te dringen, maar ze werden er door politie en Duitse militairen snel opgepakt en teruggestuurd.

Wie er wel in slaagden om op zaterdag 5 mei naar Tiel te komen waren enkele leden van de in Wamel gelegerde stoottroepen. Dat waren Nederlandse militairen in geallieerde dienst die al enige tijd aan het front tegenover Tiel lagen. Vijf of zes mensen,

onder wie ook enkele leden van het verzet voeren de Waal over en landden in de vluchthaven. Duitse militairen wezen hen de weg door de verwoeste binnenstad. Ze gaven zich uit voor werkers van het Rode Kruis. Een poging om de Duitsers over te halen zich over te geven mislukte en onverrichter zake keerden ze terug over de rivier.

Het bleef nog dagenlang gevaarlijk in Tiel en naaste omgeving. In de dorpen waar nog geen Engelsen waren gezien, werden bekendmakingen opgehangen, dat de wegen vrij moesten blijven en er geen vlaggen mochten worden uitgehangen. In Kerk-Avezaath werd een feestvierende groep van de straat verdreven, doordat een Duitse patrouille waarschuwingsschoten ging lossen.

Het wachten was dus op de ontwapening van de Duitsers. Daarvoor kwam op maandag 7 mei de Belgische Brigade Piron richting Tiel. Aan de Hamsche Brug werden de Duitsers ontwapend. Intussen liep de Tielse burgemeester N.F. Cambier van Nooten in Zoelen in afwachting van de toestemming om naar zijn stad te mogen.

Eindelijk, op dinsdag 8 mei mocht de burgemeester met een aantal personen de stad Tiel binnen. In zijn aanwezigheid was onder andere ambtenaar L.H.M. Vos die de distributiedienst moest gaan herstellen. Hij had zijn zestienjarige dochter Koos Vos bij zich. Na aankomst drukte hij haar een fototoestel in handen met de opdracht om in de stad foto's te gaan maken. Koos was kennelijk niet bang, want haar foto's die horen bij de eerste naoorlogse beelden van Tiel, laten zien dat ze letterlijk over het puin heeft moeten klimmen.

De rest van de Tielse bevolking moest nog minstens twee weken geduld hebben, want de geallieerden besloten om het toch

vrijwel lege Tiel te gebruiken om de krijgsgevangenen te verzamelen. Slechts een paar personen mochten tussen 8 en 22 mei in Tiel blijven.

Tiel was bevrijd, niet op 5 maar op 8 mei 1945. De bevolking maakte het merendeels elders mee. Van een spectaculaire bevrijdingsdag was in 1945 geen sprake.

Bronnen

- W.A.E. van Donselaar-ten Bokkel Huinink, Waar blijven de Tommies? (Bilthoven/Tiel 1995).
- C.D. Feijten, Vijf jaren leed. (Tiel 1946).
- F. Lennings, Aartje en Freek. (Z.p. 2023).
- Nieuwe Tielse Courant, 3 mei 1946.
- J. Rijnders, Nieuw licht op de bevrijding van Tiel in mei 1945. (De Nieuwe Kroniek, jg. 8, nummer 2, 4-19).
- P. Schipper, Kelderherinneringen. (De Nieuwe Kroniek, jg. 13, nr. 1, 34-37).
- W. Veerman (ed.), Oorlogsdagboek van Eva Jansen. (Tiel 2014).
- <https://kalendarium.oudheidkamer-tiel.nl>

Door Koos Vos op 8 mei 1945 in Tiel gemaakte foto (Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken)

Verbod om naar Tiel te reizen (Het Nieuws, 22 mei 1945)

BOMBARDEMENT OP DE ROODVOET 31 MAART 1945

STILLE ZATERDAG

Zaterdag 31 maart, de dag voor Pasen, was het zonnig weer. Er was weinig wind. De Roodvoet, de steenfabriek bij Rijswijk¹, functioneerde al lang niet meer wegens het gebrek aan brandstof. In de strang lagen ongeveer vijftig schepen die ook geen werk meer hadden. De schippers hoopten hier het einde van de oorlog ongeschonden door te komen.

Van een aantal schepen is de naam bekend. De Eendracht III van de firma Van Gelder en Zn papierfabrieken uit Renkum met schipper Van der Zande. De familie Nout uit Wijk bij Duurstede lag er met drie schepen. De Noordster van de familie Diepenveen uit Kampen. De Eendracht 10. De Eck en Wielse schepen: de Cornelia van de familie Kwint, de Jantina van de familie Van Hattum en de Gerritje van de familie Van Ingen. Er moeten foto's zijn van De Roodvoet met op de voorgrond de schepen.

▲ (Privébezit Dien van Amersfoort)

Ik heb ze ooit gezien, maar toen niet mogen kopiëren. Waar ze nu zijn...?

De schippers maakten zich nuttig door het overvaren van veel mensen. Daar waren ook Engelse piloten bij. In de archieven van het National Archives in Washington DC (USA) zou daarover nog veel informatie kunnen zitten. Daar hebben ze helaas nog niet gehoord van “scanning on demand”. Voor onderzoek moet je er dus zelf heen. Er wordt algemeen aangenomen dat Engelse vliegeniers hebben doorgegeven dat er Duitse munitieschepen zouden liggen bij De Roodvoet. Munitieschepen hebben inderdaad bij de steenfabriek gelegen, maar die waren al overgebracht naar de steenfabriek De Lunenburg, die tegenover De Roodvoet aan de noordkant van de Rijn ligt.

De Roodvoet bestond in de Tweede Wereldoorlog uit twee naast elkaar gelegen steenfabrieken. Verder waren er op dit terrein nog een tiental huisjes voor de werknemers van de steenoven en een groter huis met kelder voor de steenovenbaas. De westelijke fabriek was de nieuwste en was voorzien van diverse naast elkaar gelegen kamers, waarin de stenen gebakken werden. Omdat de fabriek continu moest kunnen bakken waren ze gescheiden door dikke muren.

In die westelijke steenfabriek waren veel mensen ondergebracht. Het exacte aantal is niet vast te stellen omdat de Wijkse bevolkingsregistratie aan het einde van de Tweede Wereldoorlog niet zo heel erg goed meer werd bijgehouden. Gezien het mooie

weer en de lekkere temperatuur die 31e maart was bijna iedereen buiten aan het niksdoen.

ONHEILSPELEND GERONK

Aan het einde van de middag stegen 36 geallieerde jachtbommenwerpers op van het vliegveld Volkel bij Oss. Ze waren op weg naar De Roodvoet. Door een tip had de ondergrondse doorgegeven dat er munitie-schepen bij de steenfabriek lagen en dat de munitie door de Duitsers veiliggesteld werd in de kamers.

Ongeveer 18.20 uur hoorde men op De Roodvoet een angstaanjagend geronk van een groot eskader bommenwerpers, men renden de gangen van de steenoven in. Eerst vlogen de bommenwerpers over De Roodvoet heen richting Amerongen. Daar keerden ze en kwamen terug. Toen brak de hel op De Roodvoet los. De dikke steenlagen van de ovenkamers hielden het uit.

Iedere jachtbommenwerper voerde zes aanvallen uit. In twee à drie minuten werden ongeveer 130 bommen op De Roodvoet afgeworpen. Over het aantal bommen bestaat geen eenduidigheid. Ooggetuigen van het bombardement zeggen dat ieder vliegtuig zes bommen bij zich had. Er zouden in totaal 216 bommen afgeworpen kunnen zijn. De sterren op de foto geven aan waar de bommen zijn neergekomen.

SLACHTOFFERS

Voor de kinderen was op de oostelijke punt van het terrein een speeltuin aangelegd. Daar werd op het moment van het bombardement druk gebruik van gemaakt. De eerste bommen vielen in het speeltuintje. De spelende kinderen hadden geen schijn van kans en overleefden het bombardement dan ook niet.

📷 (Privébezit Dien van Amersfoort)

Het waren:

Cornelia van Bel, 3 jaar
Frits van Bel, 5 jaar
Frans van Bel, 8 jaar oud
Gerarda van Bel, 10 jaar
Johanna van Bel, 18 jaar
Johanna Kroon, 9 jaar
Adriaantje Kroon, 14 jaar
Geertrui de Wit, 6 jaar

J. H. de Greeff, marechaussee, heeft de overledenen aangegeven bij de burgerlijke stand van de gemeente Wijk bij Duurstede. Als tijdstip van overlijden meldde hij 18.30 uur.

📷 31-3-1945 Bommen op De Roodvoet (compositie auteur/ collectie RAR)

Naast deze acht kinderen vond ook nog een jonge vrouw direct de dood. Het was Teuntje Bijl- Schenkhof. Zij was met haar man en drie kinderen (Stoffel, Ries en baby Jaantje *21-1-1944) geëvacueerd in de ovens. Stoffel en Ries hadden difterie en waren om die reden geïsoleerd in het ziekenhuis in Eck en Wiel. Teuntje hielp in het grote huis en was daar op het moment dat de bommen vielen. Zij vluchtte met de baby op haar arm. Teuntje werd geraakt door een bomscherp en was gelijk dood. Baby Jaantje nog in moeders armen, overleefde het.

De kinderen zijn allemaal naast elkaar begraven op de NH begraafplaats te Rijswijk. Dominee A. S. Bijlsma preekte over Psalm 39 vers 10: “Ik ben verstomd. Ik zal mijn mond niet open doen. Want Gij hebt het gedaan”. Niet een gemakkelijke tekst om over te preken. Teuntje Bijl-Schenkhof, 35 jaar, is op de oude algemene begraafplaats te Kesteren begraven.

Na het bombardement was de Rijnbandijk ineens vol met paard en wagens. Heel Maurik en Rijswijk waren getuigen geweest van het bombardement. Iedereen

die nog over een paard beschikte probeerde hulp te verlenen.

De zwaargewonde Ernst Hartsuiker werd met paard en wagen naar Beesd gebracht. Het Tielse ziekenhuis was geëvacueerd naar de Mariënwaerdt waar het noodziekenhuis Bethesda was ondergebracht. Daar is Ernst op 1 april aan zijn verwondingen bezweken. Zijn lichaam is overgebracht naar Eck en Wiel en vanuit het huis

van zijn schoonouders aan de Rijnbandijk/Veerweg op de oude algemene begraafplaats begraven. Ernst was 29 jaar oud. Maria Francina Kroon, de oudere zus van Johanna en Adriaantje, was ook zwaar gewond. Zij is door de familie Beijer met paard en wagen naar Beesd vervoerd en daar op Mariënwaerdt op 2 april overleden. Samen met de twee dagen eerder omgekomen zusjes en de anderen kinderen is zij op 5 april 1945 op de NH begraafplaats in Rijswijk ter aarde besteld.

Hoeveel mensen er gewond waren is onbekend. Was de westelijke steenfabriek ook gebombardeerd waren er beslist veel meer slachtoffers gevallen.

GESCHIEDENIS IS NOOIT AF

Kortgeleden kreeg ik van Ria Kragten (lid van de redactie DNK) het volgende te horen. Ze had met mevrouw A.G.M. (Dien) van Amersfoort gesproken. Dien (*4-5-1935) woonde destijds met haar ouders, broers en zussen, net als de gezinnen van de andere katholieke steenovenarbeiders, op De Roodvoet. Tijdens een gesprek kwam opeens het bombardement op De Roodvoet ter sprake. Dien van Amersfoort vertelde toen: “Wij waren er niet. Alle steenovenarbeiders en dus ook hun kinderen waren katholiek. Het was Paaszaterdag en we moesten naar de katholieke kerk in Maurik voor de verplichte Paasbiecht bij pastoor Anton van Welsum of bij pater Corberianus. We waren met een heel koppel kinderen. We moesten altijd lopend naar Maurik. Zo ook die zaterdag. Het was prachtig weer. Na het biechten hebben we op elkaar gewacht en gingen we in een lange stoet terug. Lopend over de ‘kaai’ hoorden we vreselijk eng vliegtuiglawaai. We waren al bijna thuis, we waren al bij ‘De Stenen Paal’. Mijn broer Jan en andere grote jongens spoorden ons aan om in een duiker te gaan zitten. De jongens vonden

▲ (Foto auteur)

het daar toch niet veilig genoeg en riepen 'rennen' en daar ging de sliert hollend richting Maurik naar een volgende duiker. Maar goed ook bleek later, die eerste duiker lag helemaal in puin. Als we daar gebleven waren ... Toen het wat rustiger werd keerden we weer om naar Rijswijk. We zagen wel dat het helemaal mis was op De Roodvoet, wat waren we bang voor wat er met onze ouders was gebeurd. Het was vreselijk. Ik heb de kinderen zien liggen. Mijn moeder en kleine zusje Wil waren ongedeerd. Mijn vader ook. Hij was niet op het terrein geweest maar net paaseieren gaan halen bij boer Van der Gun in de Parkstraat". Zo komen altijd weer nieuwe gegevens boven water. Waren deze kinderen niet naar de kerk te biechten gegaan dan hadden ze hoogstwaarschijnlijk met het mooie weer in of om de speeltuin rondgehangen en dan ...

HERDENKINGEN

31 maart 2015 heb ik de eerste herdenking op De Roodvoet georganiseerd. Ongeveer tachtig mensen waren daarbij aanwezig. In een nissenhut werden een paar toespraken gehouden die af en toe slecht te verstaan waren door het rammelen van de nissenhut ten gevolge van windkracht 4 à 5. Op het moment van de herdenking bij de schoorsteenpijp om 18.20 uur was het windstil en vielen er wat zonnestralen vanuit het dichte wolkendek op De Roodvoet. Dit werd door velen als een bijzonder iets beschouwd. Er zijn veel foto's van de gebombardeerde fabriek gemaakt. Tijdens deze bijeenkomst waren ze te zien, ze gaven veel stof tot praten en maakten veel emotie los.

Marinus van Olderen, gemeenteambtenaar, vond het zo'n mooi initiatief dat hij er voor gezorgd heeft dat er op de Rijnbandijk een herdenkingsbord geplaatst is op kosten van de gemeente Buren. Eenzelfde bord is

toen aangebracht op de steenovenpijp van de oostelijke fabriek. Elk jaar worden er bij dit bord bloemen gelegd.

In verband met de corona zijn er in 2020 en 2021 geen herdenkingen georganiseerd, wat niet zeggen wil dat er op 31 maart geen overlevenden op De Roodvoet te vinden waren. Op Oudejaarsavond 2021 was er een illegale rave-feest op De Roodvoet met een paar duizend bezoekers. Na afloop van de ontruiming lag er een bloem bij het herdenkingsbord!

Waarnemend burgemeester mevrouw J. P. M. (Josan) Meijers heeft 31 maart 2022 een emotionele toespraak gehouden. Eigenlijk waren de coronamaatregelen nog niet geheel opgeheven, maar de burgemeester wilde wel dat de herdenking doorging en zij heeft daar ook gesproken. Ze had het over haar moeder die een bombardement meegemaakt heeft en haar ouders en een broer verloren had. Ze sprak er nooit over. Ook niet als er naar gevraagd werd. Ze snapte dus dat het een enorm impact moet hebben op de overledenen, maar ook op de eerste generatie daarna. Ze vergeleek het bombardement met wat er in de Oekraïne aan de hand was. Het gewoon bombarderen van

📷 Dientje van Amersfoort in 1942

Herdenking 31-3-2015 (Foto's auteur)

alles wat in de weg van de Russen staat was te vergelijken met dat wat op De Roodvoet gebeurd was. Er stonden diverse aanwezigen met tranen in de ogen.

Ook werd er nog even stilgestaan bij het feit dat de Marinus van Olderen ongeveer een jaar geleden was overleden. Hij zou ongetwijfeld goedkeurend vanuit de hemel naar beneden hebben gekeken en zeggen: "Goed gedaan jochie".

Het was koud; het was winderig. Maar het was wel droog tot het tegen 19.00 uur begon te regenen.

Bloemen bij de oostelijke schoorsteenpijp in 2015 (Foto auteur)

Wienerberger² had een koffie-TukTuk geregeld. De beide koffiedames waren zeer attent. Zodra iemand binnen kwam werd er al gevraagd wat je wilde: koffie of thee. Ze hadden ook nog gebakjes en zo gehaald. Mevr. Krol-Penraad, secretaresse van B en W, wist niet dat Wienerberger gebak had geregeld en was naar bakker Knuivers geweest om ook het een en ander te halen. Zo was er ruimschoots genoeg voor de aanwezigen. Slechts een enkel gebakje bleef over.

De herdenking van 2024 was wat logistiek betreft niet helemaal wat het moest zijn. Storing in de communicatie? De Wienerberger groep had weliswaar weer koffie en versnaperingen georganiseerd, maar niemand had verlengsnoeren meegenomen, zodat de koffie er wel was, maar niet opgewarmd kon worden. Ook waren er geen stoelen voor de toch erg bejaarde overlevenden. Maar al doende leert men en zal het ongetwijfeld dit jaar beter gaan. De herdenking zelf verliep goed. Er werden kransen en bloemen³ gelegd. Peter en Sarah van Dijk zongen een speciaal voor deze dag geschreven lied en er waren speeches van o.a. burgemeester Hans Martijn Ostendorp van de gemeente Buren en Iris Weerts van Wijk bij Duurstede. Bij deze herdenking kwam er opeens een dame uit Dordrecht naar voren die vertelde dat zij het bombardement had meegemaakt. Het was

Maart 2015, alles wat rest van De Roodvoet (Foto auteur)

mevrouw Wervenbos. Ze was een schippersdochter. Zij en haar ouders waren ondergebracht in de westelijke steenfabriek. Zij nam de bezoekers mee in haar eigen beleving van die dag. Ook hieruit bleek weer dat deze geschiedenis nog niet af is.

Noten

- 1 Rijswijk hoorde tot 1959 nog tot de gemeente Wijk bij Duurstede, door verlegging van een arm van de Rijn en creatie van het Eiland van Maurik is Rijswijk tot de gemeente Maurik gaan behoren. Maar altijd al gingen de katholieke werknemers met hun gezin naar de R.-K. in Maurik, hoewel de bisschoppelijke grensindeling pas in 1949 officieel is vastgesteld.
- 2 In 1976 verkocht Arntz (eigenaar) De Roodvoet aan Van Hapert uit Eindhoven. In 1998 werd het bedrijf overgenomen door Hanson-Desimpel en een jaar later in 1999 door Terca-Koramic. Dat laatste bedrijf wordt in 2002 opgekocht door het Oostenrijkse moederbedrijf Wienerberger. De fabriek gaat daarna verder onder de naam Wienerberger Steenfabriek De Roodvoet. In 2009 werd de productie stilgelegd, in juni 2010 ook de verkoop. Daarna is het terrein langzaam maar zeker ontmanteld.
- 3 In 2024 zijn de bloemen blijven liggen. Gewoonlijk zijn ze binnen de dag al weer meegenomen door iemand.

Herdenkingsbord (Foto auteur)

DE ERFENIS VAN GENERAAL-MAJOOR DE RUYTER VAN STEVENINCK

Generaal-majoor Albert Cornelis de Ruyter van Steveninck is een naam die met eer wordt genoemd in de Nederlandse militaire geschiedenis. Zijn bijdragen aan de strijdkrachten, zowel tijdens de oorlog als in de periode van herstel na de bevrijding, hebben hem een blijvende plaats in de geschiedenis opgeleverd. Zijn naam leeft voort in de generaal-majoor De Ruyter van Steveninckkazerne in Oirschot, maar opvallend genoeg is er in zijn geboortestad Tiel geen blijvende herinnering aan hem te vinden.

GEBOORTEPLAATS TIEL

Albert (Ab) Cornelis de Ruyter van Steveninck werd op 28 november 1895 in Tiel geboren als zoon van Albert de Ruyter van Steveninck en Agnes Maria Charlotte Bär van Hemmersweil. Ze trouwen in 1889 in Den Haag en krijgen samen vijf kinderen:

- Nicoline Agnes Adriënne (1891-1954)
- Anthony Willem (1892-1969)
- Henriette Jeanette (1893-1986)
- Raimond Nazaire (1894-1963)
- Albert Cornelis (1895-1949)

Zijn vader is Rijksbetaalmeester, een functie die tot 1925 in elke grote plaats of

☛ Het inmiddels verdwenen woonhuis aan de Veemarkt (Collectie RAR)

arrondissement is te vinden. Hij wordt belast met onder meer de betalingen van de salarissen en vergoedingen aan rijksambtenaren. Later wordt dat overgenomen door de Postcheque en Girodienst, beter bekend als Postgiro.

Het gezin behoort tot de hogere klasse en is aangesloten bij de Remonstrantse Hervormde kerk. Tussen 1895 en 1901 woont het in Tiel, op de Veemarkt. Hier was in 1897 in hun fraaie woning ook het kantoor van zijn vader gevestigd.

In mei 1901 verhuist het gezin naar Zutphen en vervolgens in september 1904 naar Leeuwarden, waar Ab de rijks-hbs doorloopt.

☛ Advertentie in de Tielsche Courant

LUCHTWAARNEMER

De familie heeft een lange militaire traditie: zijn voorvader, admiraal Michiel Adriaenszoon de Ruyter, is een van de beroemdste zeehelden uit de Nederlandse geschiedenis. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Ab en zijn broers in militaire dienst treden.

Anthony gaat in 1909 naar het Instructiebataljon in Kampen, Raimon in 1911 naar de Militaire Academie in Breda en Albert jr. treedt op 24 augustus 1915 als landstormplichtige toe tot de Brigade Grenadiers en Jagers. Na zijn benoeming tot tweede luitenant in 1918, bekleedt hij verschillende functies bij het 1e - 2e Regiment Veldartillerie. Hier krijgt hij ook belangstelling voor het nieuwe militaire wapen: de luchtvaart. Zijn interesse in artillerieverkenning vanuit de lucht leidt in 1921 tot het behalen van het brevet luchtwaarnemer. Vervolgens volgt hij bij het Franse leger een cursus over samenwerking tussen artillerie en militaire luchtvaart.

Ondertussen trouwt Ab op 29 september 1919 met Berendina (Bé) Houwing, dochter van de burgemeester van Den Helder. Ab gaat daarbij over naar de Rooms-Katholieke kerk. Het huwelijk blijft kinderloos na het verlies van stilgeboren dochter Marcelle in 1932.

In de jaren twintig en dertig bekleedt De Ruijter van Steveninck verschillende functies bij het 1e - 2e Regiment Veldartillerie, waarbij zijn interesse in artillerieverkenning vanuit de lucht hem onderscheidt.

VAN OORLOG NAAR BALLINGSCHAP

Tijdens de mobilisatie van 1939 maakt Ab als kapitein bij de Luchtstrijdkrachten, deel uit van de staf van het 1e Legerkorps. Bij het uitbreken van de oorlog op 10 mei 1940, bevindt De Ruyter van Steveninck zich in Brussel voor een samenwerkingsproject met de Belgische Krijgsmacht en een week later wordt hij in Parijs

Ⓢ Kapitein Albert Cornelis de Ruyter van Steveninck als waarnemer rond 1937 (Defensiekrant 2019)

toegevoegd aan de Nederlandse militaire attaché, luitenant-kolonel D. van Voorst Evekink.

Op 14 juni 1940, vlak voor de Duitse intocht, verlaat Ab Parijs en belandt uiteindelijk in La Bourboule, ten zuidwesten van Vichy, waar de Franse regering zetelt. Als hij een verzoek krijgt van de Nederlandse regering in ballingschap om naar Londen te komen, vlucht hij via Marseille, Noord-Afrika en Portugal en komt hij tenslotte in februari 1941 in Londen aan, waar hij zich al spoedig aansluit bij de Koninklijke Nederlandse Brigade. De eenheid waarin al het uitgeweken personeel van de Koninklijke Landmacht, Politietroepen, Marechaussee en Engelandvaarders terecht komt.

Met terugwerkende kracht wordt hij op 1 november 1940 bevorderd tot majoor.

REORGANISATIE EN HEROPBOUW

De Brigade verhuist in mei 1941 van de oude fabriekshallen in Congleton naar hun nieuwe kamp Wrottesley Park, net buiten Wolverhampton. In diezelfde maand krijgt Ab het bevel over het 1e Bataljon van de Brigade. Deze heet vanaf 26 augustus 1941 Koninklijke Nederlandsche Brigade 'Prinses Irene'. Deze eenheid bestaat uit

mannen van over de hele wereld met een Nederlands paspoort, maar soms zonder kennis van de Nederlandse taal. Het is aan Ab om van dit diverse gezelschap een vechtende eenheid te maken.

Op 7 januari 1942 wordt hij brigadecommandant en vier maanden later krijgt hij de rang van luitenant-kolonel. Als hij het commando overneemt, verkeert de Brigade in een slechte staat. Het voornemen van de regering om een complete Brigade te vormen, is om de volgende redenen niet gelukt:

- Resultaten van de werving waren ongunstig.
- Veel van de uit Nederland afkomstige militairen voldeden niet aan de strenge keuringseisen en waren meestal te oud.
- De Brigade werd verzwakt door uitzending van detachementen. De Marine, koopvaardij en regeringsdiensten maakten veelvuldig gebruik van dit 'reservoir'.

Hij reorganiseert de Brigade tot een gemotoriseerde eenheid, die bestaat uit een staf, drie gevechtsgroepen, verkenningsafdeling, een batterij artillerie, een trein en herstellingsafdeling.

Bovendien verbetert Albert de uitrusting en bewapening en zorgt voor een zwaar oefenprogramma. Zo wordt de Brigade in juli 1943 ingedeeld bij de Britse XXI-Legergroep en voorbestemd om aan een eventuele invasie deel te nemen. Zij het dat zij niet geschikt wordt geoordeeld in de voorste lijn op te treden.

Ab ontpopt zich als een krachtig zij het wat afstandelijk leider, die, ondanks zijn zwakke gestel, aan anderen dezelfde hoge eisen stelt als aan zichzelf. Hij deelt zoveel mogelijk het leven van zijn ondergeschikten, zonder al te vertrouwelijk met hen te worden. Hij dwingt respect af door zijn houding en militaire vakkennis en herstelt de discipline en het onderlinge vertrouwen.

Zijn leiderschap in de moeilijke oorlogsjaren maakt bij de officieren van de Brigade Prinses Irene diepe indruk. Hij weet op een natuurlijke manier mensen te inspireren en tot samenwerking aan te zetten, zonder de discipline uit het oog te verliezen. Zelfs in de zwaarste omstandigheden weten zijn mannen hun taken met vreugde en toewijding te vervullen. Zijn waardige persoonlijkheid en zijn talent om het beste in anderen naar boven te halen, maken hem tot een unieke leider.

Van september 1943 tot en met juni 1944 wordt de Brigade verplaatst naar de Britse zuidoostkust en gaat deel uitmaken van de zgn. Harwich Defences. In de laatste fase voor de naderende invasie wordt er intensief geoefend, zoals in Ashridge Camp bij Berkhamstead en behalve diverse tweedaagse oefeningen zijn er zelfs enkele negendaagse. Op 6 juni begint de grote aanval op de Normandische kust, maar de mannen van de Brigade moeten nog even geduld hebben voor ze worden ingezet. Ze oefenen ondertussen samen met de Belgische Brigade Piron in de bossen van Norfolk.

Al tijdens zijn verblijf in het Verenigd Koninkrijk toont Ab grote belangstelling voor het militaire strafrecht. Als commandant krijgt hij de taak om een Krijgsraad te Velde te benoemen. Hij staat bekend om zijn onpartijdigheid en behandelt elk oordeel met grote precisie.

DE BEVRIJDING VAN NEDERLAND

Op 6 en 7 augustus 1944, twee maanden na D-Day, wordt uiteindelijk ook de Brigade ingezet en ingescheept naar de Normandische kust, waar ze bij Courseulles-sur-Mer en Arromanches-les-Bains aan land worden gezet. Op 12 augustus 1944 beleeft de Brigade haar vuurdoop bij chateau Saint-Côme bij Bréville-les-Monts, waar de Brigade in

▲ Kolonel A.C. de Ruyter van Steveninck krijgt de Bronzen Leeuw opgespeld door Prins Bernhard tijdens de opheffingsceremonie van de Brigade op de binnenplaats van de toenmalige Clingendaelkazerne in Den Haag in 1945 (Defensiekrant 2019)

deze zgn. Hell-Fire-Corner midden in het oorlogsgeweld terecht komt. Hier valt ook de eerste gesneuvelde van de Brigade te betreuren: wachtmeester P.W.H. Lammers uit Venlo-Blerick, componist van de beroemde Prinses Irene mars.

Bij het plaatsje Bréville-les-Monts nemen de Nederlandse militairen de stellingen over van Britse luchtlandingseenheden. Daarna bevrijden zij met hulp van de Belgische Brigade Piron het plaatsje Pont-Audemer en maken een zegetocht door Brussel. Ze worden net buiten Leuven nog aangevallen door achtergebleven Duitse tanks, maar trekken verder. Op 6 september komen ze bij Beringen, waar ze een Duitse aanval op een nieuw bruggenhoofd kunnen voorkomen.

Op 17 september 1944 begint Operatie Market Garden. In de nacht van 20 - op 21 september passeert de Prinses Irene Brigade de Belgisch-Nederlandse grens nabij Valkenswaard. Ze bewaken de

Maasbrug bij Grave en later de frontlijn op de zuidoever van het Wilhelminakanaal bij Best en Oirschot.

Eind oktober 1944 neemt de Brigade deel aan bevrijding van Tilburg, maar helaas mogen ze niet samen met de Schotten Tilburg intrekken.

Van november 1944 tot maart 1945 voert de Brigade militaire taken uit in westelijk Noord-Brabant en vanaf half november in de provincie Zeeland. Hier bewaakt zij de kust van Walcheren en Noord-Beveland tegen Duitse infiltraties.

In het voorjaar van 1945 keert ze terug naar de omgeving van Den Bosch en neemt eind april deel aan de zware gevechten bij Hedel, die 12 militairen van de brigade het leven kosten.

Na de capitulatie op 5 mei 1945 zijn er ware zegetochten in Den Haag en Amsterdam, waar de bevolking de Brigade met open armen ontvangt.

► Schilderij van A.C. de Ruyter van Steveninck in de Regimentsverzameling Brigade en Garde Prinses Irene (Foto R. van de Velde)

NA DE OORLOG

Na de ontbinding van de Irenebrigade op 13 juli 1945 in Den Haag blijft De Ruyter van Steveninck een invloedrijke rol spelen in de opbouw van de nieuwe Koninklijke Landmacht. Hij werd waarnemend bevelhebber der Nederlandse Strijdkrachten en

► Onthulling in 1969 van het borstbeeld door de weduwe van generaal-majoor De Ruijter van Steveninck bij de ingang van de Legerplaats Oirschot (Defensiekrant 2019)

► Het grafkruis van het familiegraf Houwing (ww2gravestone.com)

later commandant van Divisie A. Op 22 juli 1946 wordt hij bevorderd tot kolonel en neemt zitting in het Hoog Militair Gerechtshof. Na jarenlang te hebben gestreefd naar de hoogste militaire rechterlijke functie, mag hij deze tragisch genoeg, slechts kort vervullen.

Zijn benoeming in de hoogste militaire rechterlijke functie is altijd een hartenwens van hem geweest. Helaas openbaart zich kort na zijn aanstelling een slopende ziekte, waaraan hij uiteindelijk zou bezwijken. Ondanks zijn lijden blijft hij met bewonderenswaardige discipline en toewijding zijn werk uitvoeren. Zijn collega's zien hem nooit klagen of zwichten onder zijn fysieke toestand. Hij is rechtvaardig en bezit een sprankelende humor, die de sfeer altijd positief houdt. Wie hij corrigeert, voelt geen wrok, maar wordt juist gemotiveerd om beter te presteren.

Drie maanden voordat Ab op 25 juni 1949 overlijdt, wordt hij bevorderd in de rang van generaal-majoor.

Vreemd genoeg is het familiegraf van de familie Houwing op de Rooms-Katholieke begraafplaats aan de Kerkhoflaan in

Den Haag, met daarin o.a. de stoffelijke resten van het echtpaar De Ruijter van Steveninck, in 2002 geruimd.

EERBETOON

Er bestaat verwarring over de juiste schrijfwijze van de familienaam. In zijn geboorteakte, bevolkingsregisters en oude familieadvertenties wordt Ruijter met IJ en niet met Y geschreven. Officiële instanties in de UK kennen de IJ niet en gebruiken steevast de Y.

De straatnaam in Hedel en zijn legerkist in de Regimentsverzameling hebben de juiste schrijfwijze. Waarom de naam van de kazerne en op zijn borstbeeld in Oirschot de onjuiste spelling dragen, is dan ook een raadsel.

Als herinnering aan zijn nalatenschap bewaart de Regimentsverzameling in de kazerne zijn uniformen en persoonlijke uitrustingsstukken.

De indrukwekkende militaire carrière van De Ruyter van Steveninck verdient brede erkenning. Net zoals in Hedel zou het lovenswaardig zijn als de gemeente Tiel een straat of plein naar hem vernoemt, als eerbetoon aan zijn cruciale rol in de bevrijding van Nederland en de opbouw van de strijdkrachten. In een paginagroot artikel van mijn hand, dat eind januari 2025 in het weekblad Het Kontakt Tiel is verschenen, pleit ik ook voor een blijvende herinnering aan zijn bijdrage. Hopelijk zal het gemeentebestuur of de straatnamencommissie dit voorstel positief ontvangen en overwegen.

Met dank aan zijn neef W. Calten Houwing en Regionaal Archief Rivierenland in Tiel.

📍 Straatnaambord in Hedel met de juiste schrijfwijze
(Foto R van de Velde)

TIEN KEER HET PAARDE(N)WATER

Van veel plaatsen in Tiel kan men stellen, dat ze veranderd zijn.
Aan de hand van beelden is mooi te volgen hoe dat gebeurde.

Het Paardenwater in 1904

Door de aanleg van de Veerweg langs de Nieuwe Kade in 1883 ontstond er een soort baai tussen de Veerweg en de Ophemertse Dijk. Schippers ontdekten deze inham om kort aan te leggen en spoedig ook als snelle laad- en losplaats. Met name konden er steenkolen worden uitgeladen voor de dichtbij zijnde gasfabriek. De naam Paardewater of Paardenwater komt vanaf 1900 in zwang voor dit stuk water.

(Collectie Smit/Kers)

Het Paardenwater in 1911

Vanaf de Veerweg is het hele Paardenwater goed zichtbaar. Aanvankelijk was het gemeentebestuur niet blij met de schepen aan het Paardenwater. Het zag dit als concurrent van de Tielse haven. Spoedig echter pachtte de gemeente het Paardenwater van het Rijk en liet het voor de schepen ook regelmatig uitbaggeren.

(Collectie Smit/Kers)

De stoomtram langs het Paardenwater

Van 1906 tot 1918 reed de tram van de Tiel-Buren-Culemborg (TBC) langs het Paardenwater. Deze reed door de coupure in de Waalstraat en had zijn eind- en keerpunt op de Nieuwe Kade.

(Collectie Smit/Kers)

Een blik vanaf de Tolhuiswal

In dezelfde periode als de vorige ansicht (let maar op de tramrails) werd deze opname vanaf de Tolhuiswal gemaakt. Rechts zijn de seinkanonnen zichtbaar. In het midden naast en achter de bomenrij lag het pand van de in 1864 gebouwde Buitensociëteit. Links van de bomenrij is het pand Bellevue te zien met schuin daarachter café Waalzicht aan de Ophemertse Dijk.

(Collectie Smit/Kers)

Het Paardenwater rond 1930

Het Paardenwater slibde regelmatig dicht en kennelijk groeide er een plaat tussen de kade en de Waal. In de jaren '30 was het dan ook meer een zijarm dan een baai geworden. Voor aan- en afvoer van goederen deed het nog dienst tot na de oorlog. In 1945 werden aan het Paardenwater hulpgoederen voor verwoest Tiel aangevoerd.

(Collectie Smit/Kers)

Schilderij van Dirk Roggeveen uit 1942 of 1943

Tijdens de oorlogsjaren woonde kunstschilder Dirk Roggeveen in Tiel. Hij schilderde in die jaren het Paardenwater vanaf de kant van de Veerweg. Links van het midden is Bellevue te zien. De daarnaast gelegen Buitensociëteit was in 1936 gesloten. In 1938 werd het pand omgebouwd tot Waalpaviljoen, maar al een jaar later brandde dit af en het werd niet herbouwd.

Dit schilderij werd onlangs door de familie Daalderop geschonken aan het Flipje- en Streekmuseum Tiel.

(Foto Jan Bouwhuis)

De aanleg van de nieuwe Havendijk in 2001

Het Paardenwater verlandde na de oorlog steeds meer en werd ook niet veel meer voor schepen benut. Omdat het verkeer via de coupure in de Waalstraat steeds meer vastliep, werd in 2001 een grote nieuwe coupure gemaakt en werd vanaf de Nieuwe Tielseweg een nieuwe route over het Paardenwater heen gemaakt. Deze route werd gezien de ligging beschouwd als een deel van de Havendijk.

(RAR/Collectie Bouwhuis)

Woodstock aan de Waal, 2012

Op het volledig drooggevallen deel van het Paardenwater kon in 2011 en 2012 het evenement Woodstock aan de Waal worden georganiseerd.

(RAR/Collectie Bouwhuis)

Het Paardenwater vóór de skyline van Tiel, 2021

Het meestal droge deel van het Paardenwater kan soms vollopen met kwelwater. Als het dan ook nog eens wil vriezen zoals in 2021, dan levert het een fraai beeld op.

(RAR/Collectie Bouwhuis)

Het Paardenwater in najaarslicht, 2023

In december 2023 maakte Jan Bouwhuis een idyllische foto van het Paardenwater met daarachter het uit 1842 daterende pand Bellevue. Rond het Paardenwater is veel veranderd, maar het blijft een bijzondere plek in Tiel.

(RAR/Collectie Bouwhuis)

TIELS VERLEDEN IN VOGELVLUCHT;

van Republiek naar Koninkrijk

In de Ambtmanstuin achter de Tielse raadzaal staat dit monument gewijd aan de grondlegger van de Nederlandse democratie, de in Tiel geboren Joan Derk van der Capellen tot den Pol (1741-1784).

In zijn in 1781 verschenen pamflet “Aan het Volk van Nederland”, pleitte hij ondermeer voor een grotere invloed van het volk op het bestuur. Het mag duidelijk zijn dat de toenmalige bestuurders, ook die in Tiel, niet blij waren met deze ‘nieuwe’ geluiden.

Uiteindelijk waren deze geluiden een voorbode van een veranderende Europese maatschappij.

Het verhaal over het Tiels verleden begint hier in de tweede helft van de zeventiende eeuw, de Gouden Eeuw. Om meteen met de deur in huis te vallen; voor onze stad was er zeker geen sprake van rijkdom en bloeiende kunst en wetenschap. De Gouden Eeuw van de Republiek speelde zich vooral af in de gewesten Holland, Zeeland en Utrecht.

▲ (Foto Jan Bouwhuis)

Gelden uit Den Haag werden in Tiel gebruikt om schulden af te betalen met als gevolg dat er armoede en gebrek heerste. Bedelarij kwam dan ook op grote schaal voor. De (protestantse) kerk probeerde binnen zijn mogelijkheden te helpen, maar de armenzorg bleef gebrekkig. Ook vond er geen tot weinig onderhoud voor vestingwerken plaats. Op de stadswallen werden (moes)tuinen aangelegd.

Katholiek Tiel was bijna verdwenen. Er waren enkele honderden Tielenaars, vaak de armsten, die het R.-K. geloof trouw bleven. Men mocht het geloof behouden, het uitdragen daarvan was verboden, laat staan het verspreiden daarvan. Vanaf 1664 hadden zij een schuilkerk aan het Sint-Walburgkerkpad. Katholieken werden economisch achtergesteld. Zo mochten zij geen lid worden van een gilde. Werden zij betrapt, dan volgde onmiddellijke uitsluiting. Een dergelijke beperking gold echter niet voor ‘geboren burgers’.¹ Deze werden beschermd door het stadsrecht en konden niet uit de gilden gezet worden.

HET RAMPJAAR 1672 EN DE FRANSE BEZETTING VAN TIEL

Door gebrek aan verdediging lag de stad ‘open’. Dit breekt op in 1672, het Rampjaar. De Republiek, uniek in Europa in de zeventiende eeuw, werd van alle kanten aangevallen. Het Franse leger van Lodewijk XIV trok op langs de Rijn vanaf Bonn.

Zonder noemenswaardige tegenstand trokken zij op 2 juni de Betuwe binnen. Tiel werd op 8 juni ingenomen. Inmiddels had een deel van het stadsbestuur de wijk genomen naar veilig gebied achter de Hollandse Waterlinie, die als bescherming van het gewest Holland was aangelegd.

Voor de burgers brak een zware tijd aan. Afpersing door de Franse bezetters in de vorm van betalingen in natura en de verplichting arbeid te leveren voor de bezetters legden een grote druk op de bevolking, om over de betalingen van 'schattingen' aan de Fransen maar niet te spreken. Om hieraan te kunnen voldoen werden onder meer accijnzen op vlees en landbouwproducten verhoogd. Voor de katholieken in Tiel betekende de Franse bezetting een zegen. Met steun van de Franse commandant in Tiel, De Foucault, eisten zij de Sint-Maartenskerk weer op, die tot aan het einde van de bezetting weer door hen gebruikt werd.

▲ Hollandse Waterlinie 1672 (Wikipedia)

Het doel om Holland te veroveren werd niet gehaald en na bijna twee jaar van bezetting gaven de Fransen de bezetting van de veroverde gebieden op. Eind april 1674 was Tiel vrij.

Dat betekende niet dat daarmee de ellende voor de Tielenaars voorbij was. De stad, vervallen en door de wegtrekkende Franse troepen geplunderd, moest hersteld worden. Zo werd de Sint-Walburgskerk, waarvan een deel door de Fransen als paardenstal werd gebruikt, gesloopt. De gevolgen van deze tijd waren merkbaar. Zo kregen allerlei beambten en functionarissen, zoals de stadshorlogemaker en de predikanten, helemaal niet of slechts na lang aandringen uitbetaald. Door dit geldgebrek duurde het een lange tijd voordat de vervallen huizen hersteld of gesloopt konden worden.

BESTUUR

Al in de middeleeuwen was het stedelijk en gewestelijk bestuur in handen van een kleine groep regenten. In Tiel had zich sinds 1652 een vaste groep regentenfamilies gevormd, waaronder de families Van Lidth de Jeude, Schull en Van Welderen. Ook in Tiel was niet iedereen hier even gelukkig mee. Gilden en burgers wensten meer inspraak bij de keuze voor het stadsbestuur. Dit mondde uit in een felle strijd die 'De Plooierijen' werd genoemd, de 'Oude Plooi', de zittende macht tegenover 'de Nieuwe Plooi', de ontevreden. Deze duurde tot ongeveer 1709. Ogen-schijnlijk leken de aanhangers van de laatste groep deze strijd gewonnen te hebben, maar in de praktijk bleek er weinig veranderd te zijn. Het door hun gevormde college van vertegenwoordigers ('de Gemeenslieden') had uiteindelijk geen macht. Zo bleef de situatie bij het oude. De zittende bestuurders benoemden hun opvolgers uit eigen gelederen, zonder dat de burgers daar invloed op hadden. Democratie was nog ver weg.

Op godsdienstig gebied werden katholieken nog steeds achtergesteld. Zo moesten zij tot 1726 jaarlijks vijftig gulden betalen voor het recht om met rust gelaten te worden en in 1749 werd het ze verboden om hun mis op hetzelfde tijdstip te laten beginnen met de kerkdiensten in de protestantse Sint-Maartenskerk. Bovendien werd het niet toegestaan om op weg naar hun kerk op het Sint-Walburgkerkhof (v.a. 1854 het Kalverbos genoemd), die sinds 1702 in een huis was gevestigd, langs het huis van burgemeester Arnt van der Steen in de Sint-Walburgstraat te lopen. Voor burgerrechten voor katholieke en ook joodse inwoners van Tiel moest tot 1796 gewacht worden.

In de loop van de achttiende eeuw, de 'Eeuw van de Rede', ontstaat de culturele stroming van de Verlichting, die uitgaat van de nut en de feiten. De verlichte denkers vertrouwden op de wetenschap en logica en kwamen onder andere op voor een scheiding tussen kerk en staat.

🔗 Links van de Waterpoort 'De Harmonie' (Collectie RAR)

PATRIOTTENTIJD

Steeds meer waren in Europa de denkbelden van de Verlichting doorgebroken. Onder meer via kranten werden deze ideeën verspreid. Aangezien deze duur waren, werd vooral door een 'beschaafd' gezelschap in kleine groep gelezen. In Tiel gebeurde dat in het koffiehuis van de dames De Roever, de Harmonie. Hier werd de eerste herensociëteit van Tiel opgericht in 1764.

Voor de bouw van het nieuwe onderkomen van de 'Groote Sociëteit' naast de Waterpoort, moest de Vismarkt naar de andere kant van het Plein verplaatst worden. De 'hoge heren' wensten in 1789 een vrij uitzicht over de Waal.

Het pamflet 'Aan het volk van Nederland' van Joan Derk van der Capellen tot den Pol viel in goede aarde bij burgers die niet tot de regentenklasse behoorden. Zij stelden de regering onder leiding van prins Willem V verantwoordelijk voor het verval van de

🔗 Aan het volk van Nederland (Wikipedia)

Republiek en verweten hem een gebrek aan leiderschap. Ook zijn verbondenheid met de heersende regenten zette kwaad bloed. Geleidelijk groeide de aanhang van de patriottenbeweging. Indien het nodig was, wilden zij hun opvattingen desnoods met geweld doorvoeren. Met dat doel richtten zij vrijkorpsen op, verenigingen van burgers die zich wapenden.

In 1784 dienden 45 Tielse burgers het verzoek in bij het stadsbestuur het recht te krijgen te gaan exerceren, met als doel ook in Tiel een vrijkorps op te richten. Dit was tegen het zere been van de aanhangers van de prins, de orangisten. Zij organiseerden een volksverzet tegen de patriotten. Na een roerige periode kregen de patriotten in 1785 uiteindelijk toestemming het terrein voor de Westluidense Poort te gebruiken als exercitieterrein. De patriotten werden ook in Tiel geaccepteerd.

De grondlegger van de patriottenbeweging Van der Capellen heeft slechts de eerste tien jaar van zijn leven in Tiel gewoond. Het staat vast, dat hij contacten had met de bekende Tielse patriot Jan Diederik van Leeuwen (1737-1817), in Tiel vooral bekend als de initiatiefnemer voor de begraafplaats 'Ter Navolging', in de volksmond "het patriotse kerkhof" genoemd. Via hem

was er ook een connectie met de leider van de Tielse patriotten Johan Richard van Lidth de Jeude (1754- 1803).

Inmiddels brokkelde de macht van prins Willem V af. In het land namen de tegenstellingen tussen patriotten en oranjegezinden toe en leidden tot rellen, die steeds meer het karakter van kleine veldslagen kregen. In Tiel werden in 1787 patriotse huizen en 'Ter Navolging' door Orangisten geplunderd. Johan Richard van Lidth de Jeude was naar Frankrijk gevlucht net als later vele andere kopstukken van de beweging. Willem V trok zich terug naar Nijmegen, maar in 1787 werd met steun, door het ingrijpen van zijn zwager koning Frederik Willem II van Pruisen, de macht van Willem V in Nederland hersteld.

BATAAFSE TIJD

Met zijn terugkeer bleef de situatie onzeker. Frankrijk voerde een agressieve buitenlandse politiek en wilde in Europa de idealen van de Franse revolutie verspreiden. Ook de onafhankelijkheid van de Republiek liep gevaar. Al in 1793 probeerden de Fransen naar het noorden uit te breiden. Na een aantal vruchteloze pogingen werd de aanval op de Nederlanden succesvol.

📷 (Foto Jan Bouwhuis)

📷 Oudburgermannen- en vrouwenhuis (Foto Jan Bouwhuis)

In 1795 wisten zij de bevroren Hollandse waterlinie over te steken en de Nederlanden binnen te trekken. Op 7 januari werd Tiel bezet. Een onderdeel van het Franse leger werd gevormd door het Bataafs Legioen, dat bestond uit Nederland gevluchte patriotten, die onder bevel stonden van de Tielenaar, luitenant-kolonel David Hendrik Chassé. Met de vlucht van Stadhouders Willem V op 18 januari naar Engeland kwam er een einde aan de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Met steun, maar onder toezicht van de Fransen, riepen een dag later de patriotten, onder leiding van Hendrik Willem Daendels, in Amsterdam de Bataafse Republiek uit. De voormalige machthebbers, orangisten, droegen hun macht in alle rust over. De nieuwe republiek moest voor de kosten van de Franse bezetting opdraaien. Dit zorgde voor een vergaande verarming bij de burgers. Ook de macht van het Tiels stadsbestuur wordt ingeperkt. Voorschriften van de landsregering moesten naar letter en geest worden uitgevoerd. In de nieuwe grondwet van 1798 werd de scheiding tussen kerk en staat vastgelegd en was iedere inwoner van de Republiek gelijk voor de wet.

David Hendrik Chassé (Collectie RAR)

In Tiel waren er ook lichtpuntjes op het gebied van onderwijs en armenzorg. Zo werd in 1805 een nieuw Gasthuis gebouwd. Op economisch terrein werden er, weliswaar voorzichtig, initiatieven getoond door ondernemers.

KONINKRIJK HOLLAND

Vanwege onvrede over het beleid van de Nederlandse bestuurders, benoemde Napoleon zijn broer Lodewijk tot koning. Zo begon in 1806 het Koninkrijk Holland, dat vier jaar bleef bestaan. Lodewijk Napoleon voelde zich betrokken bij 'zijn' onderdanen. Hij probeerde Nederlands te leren (leek ben konijn van Olland) en bood in Tiel zelf actief hulp aan bij de overstroming in de Betuwe (1809). Hij probeerde een eigen koers te varen en kwam op voor de belangen van het koninkrijk Holland, tegen de instructies van zijn broer. Vooral dat laatste was tegen diens zere been. Onder druk trad Lodewijk af en werd het koninkrijk Holland in 1810 door Frankrijk onder Keizer Napoleon ingelijfd.

NAPOLEON

De rechtspraak werd op Franse leest geschoeid door onder meer de invoering van het Burgerlijk Wetboek (Code Civil) en het Wetboek van Strafrecht (Code Pénal). In de nieuwe bestuursindeling werd Tiel een arrondissement, met een rechtbank en kantongerecht. Deze werden aanvankelijk gevestigd in twee kamers van het stadhuis. Later, in 1833, verhuisde men naar een pand in de Kerkstraat, de voormalige school van Bazendijk. In 1882 uiteindelijk naar de Nieuwe Tielseweg.

Om zijn oorlogen te financieren werden er regelmatig nieuwe belastingen ingevoerd die een zware last waren voor burgers en gemeentebestuur. De dienstplicht werd ingevoerd. Via de ingevoerde Burgerlijke Stand in 1811 werd het eenvoudiger

▲ Lodewijk Napoleon (Wikipedia)

de namen van de jongemannen in Tiel te kennen. Aanvankelijk konden rijkere een vervanger inhuren, maar vanaf 1813 moesten ook zonen van gegoede burgers dienst nemen als Garde d'Honneur. Zij moesten zelf een paard en uitrusting bekostigen. Op 5 juli meldden zich V.L.I. Boesses, O.C. Hoogendijk van Domselaar en G.F. Tielenius in Arnhem. Ongedeerd kwamen zij terug van een veldtocht in Duitsland.

Napoleons veldtocht naar Rusland mislukte. Na de Slag bij Leipzig (oktober 1813) trokken de Franse legers zich terug uit Nederland. Aan het einde van 1813 wordt Tiel door Pruisische dragonders bevrijd.

Op 30 november keerde keerde prins Willem Frederik terug in het land en werd koning Willem I.

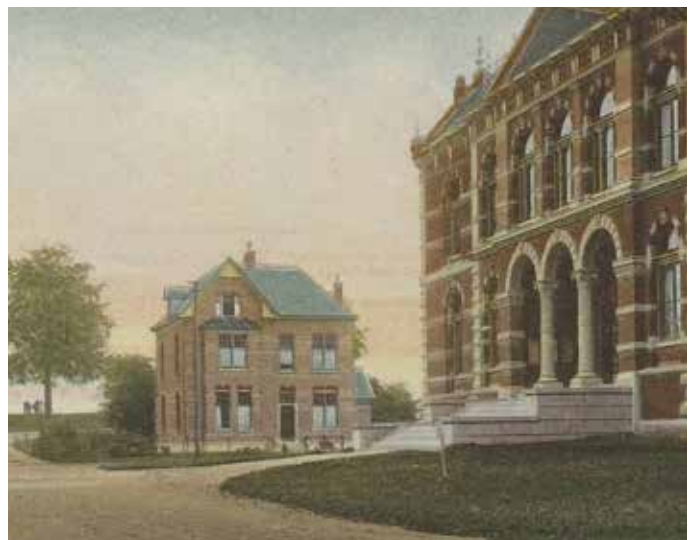
Tiel stond aan de drempel van een nieuwe eeuw.

Noten

1. Tielenaren van wie de vader ook burger en gildelid was geweest en bereid waren aan de burgerplicht te voldoen.
2. Tot 1827 zat in de Kerkstraat (toen huisnr 593) de Hollandse- of Burgerschool, geleid door P.D. Bazendijk. Deze school verhuisde later naar het Ceciliënstraatje.

Bronnen

- H.J.Kers en dr. E.J.Th.A.M.A. Smit, De geschiedenis van Tiel, Tiel 2001
- H. van Heiningen, De gilden van de stad Tiel, Tiel 2017
- Pierre van der Schaaf, Peter Schipper, Emile Smit, Ontdek monumentenstad Tiel 2023

▲ Rechtbank (Collectie Smit/Kers)

HET VERLEDEN VERBEELD

Archieftentoonstellingen in het aan de Sint Agnietenstraat gelegen voormalige stadsarchief van Tiel. 1965 – 2010

Het Regionaal Archief Rivierenland werd in 1961 ingesteld als Streekarchivariaat Tiel, Buren, Culemborg.

Het T.B.C. archief, zoals het in de volksmond werd genoemd. Het was, zoals de naam al zegt, gevestigd op drie locaties. Pas nadat jarenlang gepleit was voor betere huisvesting en/of centralisatie in één gebouw, werd op 7 juni 2012 de huidige, naar de eisen van de tijd gebouwde centrale archiefdienst aan het J.S. de Jongplein in Tiel in gebruik genomen. Intussen was het als organisatie samengevoegd met de Streekarchivariaten KLEM-gemeenten¹ in 1999, West-Betuwe in 2009 en tenslotte in 2014 met de Bommelerwaard en werden de archieven van het Waterschap Rivierenland in 2006 in beheer gegeven.

Zo was uiteindelijk een rijke bron voor historisch onderzoek én een rijke schatkamer aan ook audiovisueel historisch materiaal ontstaan. In totaal omvat het tegenwoordig ca. vijftien kilometer informatie bronnen!²

NIET ALLEEN RAADPLEGEN, MAAR OOK LATEN ZIEN!

Het duurde tot 1963 voor de eerste streekarchivaris, Jan den Hoed, werd benoemd en de praktische archiefinventarisatie een aanvang kon nemen. Exponeren en andere educatieve- en public relations activiteiten hadden toen niet de eerste prioriteit, dit was overigens binnen de archiefwereld een landelijk verschijnsel. Na een lange periode van inwerken, het was tenslotte een één mans werkplek en er was geen eigen expositieruimte, kon toch in 1964 meegewerkt worden aan een fototentoonstelling ter gelegenheid van de ingebruikname van de gerestaureerde St.-Maartenskerk in Tiel. Die 'oudste tentoonstelling' werd weliswaar onder auspiciën van de toenmalige archiefdienst gehouden, maar was een initiatief van de Tielse Culturele Raad.

EXPOSITIERUIMTE

Het duurde vervolgens tot 1979 voor de eerste 'archieftentoonstelling' geheel in eigen beheer werd georganiseerd. Aanleiding daartoe was de eerste Nationale Archiefweek in ons land. Een reizende expositie werd samengesteld die in Tiel en Culemborg werd getoond. Beide toen gebruikte ruimten, het Poortwachtershuisje van het Streekmuseum aan het Plein in Tiel en het Jan van Riebeeckhuis in de Achterstraat in Culemborg, voldeden echter niet aan de in het archiefwezen en musea aanvaarde normen voor het exposeren van unieke archiefbescheiden. De ruimte die nog het

⊕ Het eerste gezeefdrukte affiche, ontworpen door A. de Kriek op door de auteur aangedragen gegevens (Collectie auteur)

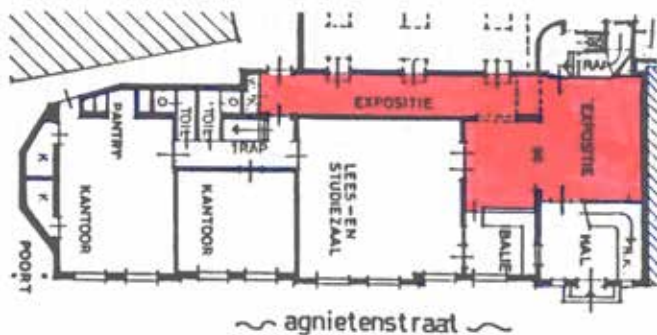
meest voldeed, was op dat moment het Tielse Poortwachtershuisje en daardoor kon in goed overleg met Peter Schipper, de toenmalige directeur/streekconservator, door de medewerkers van de archiefdienst een geheel in eigen beheer ingerichte expositie verzorgd worden, getiteld "Van ganzenveer tot typemachine. Streekgeschiedenis in stukken". De benodigde vitrines werden door mijzelf uit oude keukenkastjes vervaardigd. De houten wissellijsten waren een geschenk van het Stadsarchief Dordrecht.

Bij de in mei 1987 in de Sint Agnietenstraat in gebruik genomen nieuwbouw van de openbare bibliotheek en het Stadsarchief Tiel, was in het programma van eisen voor de archiefdienst een bescheiden expositieruimte opgenomen die aan de minimale eisen voor exposeren voldeed.

Voor het meubilair was echter geen budget. Maar daar werd door de voorzitter van de pas opgerichte Stichting Vrienden van het Stadsarchief Tiel, dr. G.H. Bonnet, ruim in voorzien. Zij namen de aankoop van professionele wissellijsten en vitrinekasten voor hun rekening. Later werd op advies van de Tielse ambtenaar voor cultuur, de heer J. Jonker, speciale verlichting met UV-filters aangebracht. In de daarop volgende jaren werd er naar gestreefd jaarlijks drie archieftentoonstellingen, voor de duur van een maand en met materiaal uit de eigen collecties, in te richten. Voor de driedimensionale effecten werd ruime medewerking van het Tielse gemeentelijke streekmuseum verkregen. Ook werd veel gebruik gemaakt van particuliere collecties. Standaard werd de tentoonstelling officieel geopend en werd er een affiche en een catalogus vervaardigd.

Ⓐ Expositie met de zelfgemaakte vitrinekasten in het Jan van Riebeeckhuis (Museum De Fonteyn), waarin later het Culemborgse stadsarchief was gehuisvest. Afgebeeld zijn de archivariissen A. Houtkoop en W. Veerman 1979 (Fotograaf onbekend/Collectie auteur)

⚠ Plattegrond van het Tielse Stadsarchief in de St. Agnietenstraat. In rood is de expositieruimte aangegeven (RAR/ collectie bouwtekeningen)

⚠ Opening in mei 1988 van de eerste oorlogstentoonstelling in de studiezaal van het stadsarchief. Rechts de heer Buisman, die de opening verrichtte (Foto RAR)

Het primaire doel van de exposities was de drempel te verlagen en meer waardering te krijgen voor de lokale historie. De gezamenlijke huisvesting met de openbare bibliotheek zou daarin kunnen helpen. Beiden waren immers informatiebronnen!

De tweede reden was, dat het archiefwezen toen voor grote veranderingen stond. Inmiddels was educatie en public-relations in 'archiefland' een 'must' geworden. De archiefdienst heeft met deze activiteiten in het Rivierengebied voorop gelopen en werd haar bekendheid als regionaal historisch informatiecentrum vergroot. Daardoor ontstond meer en meer de behoefte aan een nieuwe centrale huisvesting voor alle aangesloten gemeenten. Een wens die gelukkig in 2012 vervuld werd. De vele gehouden educatieve activiteiten,

waaronder het houden van 'archieften-tentoonstellingen' zullen daar zeker aan bijgedragen hebben!

PUBLIC-RELATIONS

Archieven en documentaire collecties beheren en daarmee tentoonstellingen inrichten is één doelstelling, bezoekers/onderzoekers binnen krijgen is een tweede. Een goede publicatie in de vorm van een catalogus, hoe eenvoudig soms ook, was een 'must' en ondanks de internet-mogelijkheden, waren affiches ook nog altijd een middel om de aandacht te trekken van de mens op de straat. Met minimale financiële middelen lukte het de public-relations activiteiten op een redelijk niveau te houden. Waren daarbij de affiches in het begin primitief te noemen, met de aanstelling van fotograaf/multimedia-medewerker Ron Wevers én het voortvarend aanpakken van de automatisering bij de archiefdienst, werd het resultaat professioneler. De intussen gegroeide kennis van de inhoud der aanwezige collecties maakte het mogelijk soms in een recordtempo van twee weken een professionele tentoonstelling mét affiche, catalogus, uitnodiging én een officiële opening te realiseren. In het bijzonder

⚠ Onderwijsexpositie 'Papieren scholen' in 1997 (Foto RAR)

hebben naast de auteur zich daarvoor sterk gemaakt adjunct-streekarchivaris de heer H.P.J.E. Merkelbach en de beheerder van de Tielse topografisch-historische atlas, de heer P.G.A. Romijn. Daarbij werd door de handboekbinder-restaurator, de heer H. Brinks, de nodige hand- en spandiensten verleend bij de inrichting. Het lukte daardoor het niet geringe resultaat van totaal 112, voor het grootste deel in eigen beheer en vaak in eigen tijd samengestelde tentoonstellingen, tot stand te brengen. De daarbij vervaardigde catalogi hebben een ongekennde invloed gehad. Over de jaren 1987 t/m 2009 werden ruim 22.700 bezoekers geregistreerd. Zou men voor de Tielse locatie de studiezaalbezoekers meetellen, die 'gedwongen' door de expositie-ruimte liepen om de studiezaal te kunnen bezoeken, dan wordt het een veelvoud daarvan!

Het praktische persoonlijke contact én vertrouwen dat door het gebruik van het 'papieren erfgoed' ontstond met het Tielse gemeentebestuur en de lokale en regionale burgerij, nam daardoor toe. Gesteld mag ook worden dat mede daardoor ook belangrijke particuliere archieven gered zijn! Ook kan gesproken worden van een toenemende drempelverlaging, al was

dit laatste door de bijzondere huisvesting niet optimaal. De goodwill, die door al de hierna vermelde tentoonstellingen werd gekweekt, is echter niet in cijfers uit te drukken. Opgemerkt moet wel worden, dat het kennismakingsaccent het hoogst was bij de gemeenten Tiel, Buren en Culemborg en de door herindelingen daarbij behorende woonkernen. Voor de woonkernen in de vroegere Streekarchivariaten KLEM-gemeenten en West-Betuwe was dit beduidend minder. Er was daar maar één archivaris en er was nergens een geschikte ruimte waar voldaan werd aan de gestelde eisen voor het exposeren van archiefbescheiden. De keren dat er in de gemeentehuizen geëxposeerd werd, waren echter wel succesvol. Groot of kleinschalig exposeren, er was altijd in meer of mindere mate sprake van een goodwill effect. Ik ben ervan overtuigd, dat dit heeft meegewerkt aan de succesvolle groei van de archiefdienst en uiteindelijk de centralisatie van de archieven en de nieuwbouw in 2012.

WAARDERING

Wat is nu de educatieve waarde van de genoemde 112 exposities en de daarnaast ook nog vele gehouden lezingen van

Ⓐ Expositie over jeugdboek illustrator Lies Veenhoven in 2008 (Foto RAR)

Ⓐ Gebouw van het Stadsarchief Tiel in de Sint Agnietenstraat van 1987 tot 2012 (Foto RAR)

medewerkers en het door de archiefdienst van 1980-2012 uitgegeven regionaal-historische tijdschrift 'De Drie Steden'? Dat is moeilijk aan te geven. Hooguit kan gesteld worden, dat in ieder geval in het Tielse archief meer dan twintigduizend geregistreerde bezoekende burgers 'hun' oude geëxposeerde archiefstukken gezien hebben, of er van hebben gehoord en er over gelezen zullen hebben. Daarbij werd wellicht enige historische sensatie of -emotie ervaren door het zien van de vaak eeuwenoude originele archiefbescheiden. En het zal direct en indirect in ieder geval meegewerkt hebben aan een zich in meer of mindere mate identificeren met de eigen woonplaats en woonomgeving.

TIELSE EXPOSITIES

Van de gehouden tentoonstellingen waren er 85 in het Tielse stadsarchief. Sommige, vooral in het begin, werden opgezet naar aanleiding van door de Tielse Stichting Vrienden geschonken aanwinsten, of omdat men binnen de dienst dacht dat een bepaald thema 'wel zinvol' zou kunnen zijn. In later jaren vond vanuit de archiefdienst ook een koppeling met landelijke en lokale evenementen plaats, als de Open Monumenten Dag, de Boekenweek, Nationale Archiefweek, of het Fruitcorso. Daarbij werd altijd 'de deur open gehouden' voor het inspringen op actuele ontwikkelingen van lokaal, regionaal of landelijk belang. In zijn algemeenheid kan gesteld worden, dat er drie typen tentoonstellingen zijn te onderscheiden:

- Tentoonstellingen die laten zien wat er door de archiefdienst beheerd wordt.
- Tentoonstellingen waarmee men laat zien wat de mogelijkheden en resultaten kunnen zijn van onderzoek in de archieven en collecties.
- Tentoonstellingen die aansluiten bij lokale, regionale of landelijke in de maatschappij levende thema's.

Van alle de hiervoor genoemde thema's zijn er tentoonstellingen geweest. Pogingen het onderwijsveld te interesseren voor bezoeken aan de tentoonstellingen, zijn in de beginjaren op niets uitgelopen. Dit was niet gebaseerd op onwil, maar meer op gebrek aan tijd, ook van de archiefdienst. In die situatie is de laatste jaren gelukkig verandering gekomen. De in 2012 gerealiseerde nieuwbouw met de centralisatie van de archieven heeft daar zeker aan bijgedragen, omdat er nu ook op ruimtelijk- en op personeel niveau veel meer mogelijkheden zijn.

THEMA OORLOG EN WEDEROPBOUW

Dit thema heeft vooral veel bezoekers getrokken. De eerste in 1988 was getiteld 'Tiel, 5 september 1944 – 5 mei 1945; verwoest, verlaten vrij!' en trok in een maand bijna 600 bezoekers. De opening werd verricht door het oud hoofd van het Bureau Afvoer Burgerbevolking, tijdens de Tweede Wereldoorlog, drs. D.J.T. Buisman. Ter gelegenheid van 50 jaar bevrijdingsherdenking in 1995 was er een expositie genaamd 'Stille getuigen van oorlog, verwoesting en bevrijding in Tiel 1939-1946', die ruim 750 bezoekers trok. In 2002 was het thema 'Met puin beginnen', met foto's van A.A. Swanenberg, die veel bezoekers trok. In 2005 was er een tentoonstelling met oorlogsaffiches en -documentatie getiteld 'Papieren propaganda'. Ook hier ruim 700 bezoekers. Tenslotte in 2010, onder de titel 'Oorlog en vrede in het Rivierenland', een selectie van documenten, uniformstukken en voorwerpen o.a. beschikbaar gesteld door Tielse oud militairen. Bijzonder was een getoonde in de Betuwe opgegraven Vikingenzwaard en een model van een Vikingschip.

EXPOSITIE

Tiel, 5 september 1944 - 5 mei 1945
Verwoest, Verlaten, Vrij!

in het Stadsarchief

Geopend:
maandag t/m vrijdag
10.00 - 13.00 uur
14.00 - 17.00 uur

Ingang Stadsarchief Kloosterstraat 3

2 mei t/m 3 juni 1988

EXPOSITIE

"Steen voor steen"
De wederopbouw van Tiel
1945 - 1950

Geopend:
maandag t/m vrijdag
10.00 - 13.00 uur
14.00 - 17.00 uur

Ingang Stadsarchief Kloosterstraat 3
Gestloten: 15 mei

12 mei t/m 30 juni 1989

EXPOSITIE

"TIELSE MONUMENTALE
ARCHITECTUUR IN BLAUW-BEELD"

Wim Veerman

Bouwtekeningen uit de 19e en 20e eeuw
in het Stadsarchief

Tentoonstelling in het Stadsarchief Tiel
Lg.v.
Open Monumentendag 1994
29 augustus t/m 30 september 1994

EXPOSITIE

"KOM TOCH BINNEN"

THEMA-EXPOSITIE "HISTORISCHE INTERIEURS"
IN HET KADER VAN DE
OPEN MONUMENTENDAG 2001

R. J. GORP.
Rondhout 1 de, 1910.
Verhuiskamer en slaapkamer.
Houtboeken en Meubelen.
HISTORISCHE INTERIEURS.
De hereniging van 1910.

VAN 5 SEPTEMBER t/m 11 NOVEMBER 2001
IN HET STADSARCHIEF TIEL, ST. ANTHONISVAART 35-37 TIEL
OP ZONDAG 24 EN 9 SEPTEMBER t/m 8 OKTOBER 2001 VAN 12.00 UUR
OP MAANDAG 10 SEPTEMBER t/m 10 OKTOBER 2001 VAN 12.00 UUR t/m 17.00 UUR

Vlaamse Gevels
&
Italiaans Palazzo

*Wederopbouwarchitectuur
in de Tielse binnenstad*

Door
A. M. Kuindersma
&
P. G. A. Koning

INTODUCCIE IN HET STADSARCHIEF VAN TIEL
VAN 10.00 UUR t/m 17.00 UUR
SINCE 10.00 UUR t/m 17.00 UUR

THEMA ARCHITECTUUR

Bijzonder waren ook de zeven gehouden architectuurtentoonstellingen. De eerste in 1987. 'Tielse monumenten Tielse documenten in het stadsarchief', naar aanleiding van Open Monumentendag. De expositie 'Tielse monumentale architectuur in blauwbeeld. Bouwtekeningen uit de negentiende en twintigste eeuw', vestigde de aandacht op de honderden bouwtekeningen die te vinden zijn in het stadsarchief. In 2001 volgde 'Kom toch binnen. Historische interieurs'. Een landelijk thema bij Open Monumentendag. En in 2004 'Vlaamse gevels en Italiaanse Palazzo. Wederopbouw architectuur in de Tielse binnenstad'.

HET VERLEDEN VERBEELD

Zo heeft de archiefdienst in dertig jaar geprobeerd 'het verleden te verbeelden'. En heeft het misschien een beetje geholpen het verleden naar eigen keuze een plaats in ons leven te geven, maar je wist het nooit uit!

In een volgend nummer van DNK zullen we nog andere thema's wat verder toelichten.

Noten

1. Kesteren, Lienden, Echteld, Maurik
2. www.regionaalarchiefrivierenland.nl

Bronnen

- Veerman, W.; Het verleden verbeeld. Overzicht van de tentoonstellingen gehouden door de archiefdienst. 1965 t/m 2001. Tiel 2001 (privé uitgebreid t/m 2012)
- Archiefberichten van het Streekarchivariaat. 1983 t/m 1992.
- Collectie krantenknipsels over activiteiten m.b.t. de archiefdienst verzameld door de auteur. 1978 t/m 2012.
- Collectie affiches en catalogi van de archieftentoonstellingen van de jaren 1979 t/m 2009 verzameld door de auteur.

- Het regionaal archief 'Geknipt'. Knipselkrant 2008 – 2009.
- Jaarverslagen van de archiefdienst. 1979 – heden.
- Landwehr, J.; 'Vergeten cultuurdragers. De familie Campagne en hun boekenfonds. Honderd jaar uitgevers in Tiel. 1819-1919. Utrecht 2006.
- Veerman, W.; Streekarchivariaat Tiel-Buren-Culemborg. Doelstellingen, taak en werkwijze. Tiel 1979
- Veerman, W.; Jong geleerd, oud gedaan! Bezoek van scholieren aan de archiefdienst. Artikel in: Gelders Erfgoed. Tweemaandelijks Gelders cultuurhistorisch tijdschrift. 1997. Nr. 6. Pag. 5-7.
- Veerman, W.; 'De groene longen van de dood. Historische Tielse begraafplaatsen'. Artikel in: "Tiel. Een bloeiende stad". Bijlage bij het decembern timer van het tijdschrift Monumenten. 2006. Pag. 8/9.
- Veerman, W.; 'De Atlas Landwehr-Vogels en het Regionaal Archief Rivierenland te Tiel'. Bijdrage in: 'Met liefde op linnen'. Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem t.g.v. het 20-jarig bestaan van Merkwaardig, Vereniging van Liefhebbers van Merklappen. 29 maart – 1 oktober 2008. Pag. 19 t/m 22.
- Veerman, W.; 'Een terugblik. Het Regionaal-historisch Tijdschrift De Drie Steden. 1980-2011'. Artikel in: De Drie Steden 2011/3. Pag. 16 t/m 21.

OP DE HOEK

Zelfverzekerd staat hij er bij. Wit kort jasje, de armen in de zij van zijn flinke postuur. Drie knechts met lange witte schoten staan op ruime afstand. Op het fries van zijn hoekpand lezen we: W. Jager, spekslagerij en fijne vleeschwaren. Op het bovenlicht van de winkeldeur is het nummer aangegeven: F1. Toen deze foto circa 1910 genomen werd, was Tiel nog verdeeld in wijken. Dat bleef zo tot 1931. Vanaf dat moment stapte men over op het ons vertrouwde systeem van straten met huisnummers. De slagerij stond op de hoek van de Ambtmanstraat en de Kerkstraat, nu geheel onherkenbaar, want zij werd in de Tweede Wereldoorlog totaal vernield.

EEN MAN VAN MELK EN BLOED

Wouter Jager werd op 22 oktober 1865 in het kinderrijke gezin van Gijsbert Jager (* Kesteren 26 augustus 1831) en Johanna de Bie (* Ophemert 14 mei 1836) geboren. In de geboortacte staat als beroep van de vader vermeld 'winkelier'. De familie woonde in de Ambtmanstraat, hoek Kerkstraat op F1. De aanvraag voor een vergunning om een slagerij te beginnen dateert uit 1883. De tekening bij het verzoek is

⚠ Wout Jager met knechten voor zijn slagerij hoek Ambtmanstraat-Kerkstraat, circa 1910 (FEST)

⚠ Ontwerp voor de pui van slagerij Jager, 1883 (RAR)

bewaard gebleven en toont verschillen met de genoemde foto. Achter de winkel lag een eigen slachterij, want het zou nog tot 1932 duren voordat Tiel aan de J.D. van Leeuwenstraat over een eigen centraal slachthuis beschikte. Velen hadden dik honderd jaar geleden weinig geld in de portemonnee, maar er bestond in Tiel een rijk volksleven, wat zich onder andere uitte in allerlei versjes en rijmpjes die op straat gezongen werden. Zo klonk het over Jager:

“Wout Jager in de Kerkstraat Tiel
Een man van melk en bloed;
Zijn spek of ham of staart of hiel
‘t Is alles even goed”

En daarna klonk het refrein:

“Steeds Jager’s leverworst te eten
Hiep, hiep, hoera; Hiep, hiep, hoera” (2x)

Oud is Wout niet geworden, want hij overleed op 11 januari 1915, nog geen vijftig jaar. Dat betekende niet het einde van de slagerij. Zijn weduwe zette de zaak voort. Toen tijdens de Eerste Wereldoorlog etenswaren schaars werden, gingen regering en stadsbestuur over op distributie via een bonnenstelsel. Juli 1916 liet het gemeentebestuur in de kranten publiceren dat er ‘regeeringsvarkens’ beschikbaar kwamen. Het vlees zou per pond verkocht worden tegen vastgestelde prijzen, zoals: fricandeau, rolade en magere lappen voor 65 cent. Spek kostte tussen de 50 en 55 cent; voor reuzel betaalde je 50 cent, voor kluiven 22 ½ cent en voor gehakt 57 ½ cent. Kunnen we nu het aantal slagerijen in Tiel op de vingers van één hand tellen, op de lijst van slagers waar het publiek in 1916 terecht kon staan zestien namen. Onder hen de firma Jager. Ten behoeve van de distributie werden in 1918 bij Jager 21 varkens geslacht. Alleen met een bon was dit vlees te koop. Het publiek betaalde er 20 cent per ons voor.

Menschen van smaak
Kiezen JAGER als slager.
Levering van uitsluitend 1e kwaliteit,
Het adres voor Fijne Vleeschwaren.
Alles eigen fabrikaat.

Runderbiefstuk	f 0.80 p. pond.
Ossenhaas (ook geladeerd)	f 0.80 „ „
Rosbief	f 0.65 „ „
Rib	f 0.65 „ „
Runderlappen vanaf . . .	f 0.45 „ „

Kalfs- en Varkensvleesch
tegen de bekende lage prijzen.
Vraagt ons wekelijksche Lunchpakket.

1 ons Tongenworst	of	ter waarde
1 ons Preskop	of	van
1 ons Boterhamworst		22 cent
1 ons Leverworst		voor
1 ons Bloedworst		15 cent.

½ pond Lunchham voor 25 cent.
½ pond gekookte Worst voor 12½ cent.
Beleefd aanbevelend.

Firma WOUTER JAGER.
TEL. 141.

⚠ Advertentie uit de Tielsche Courant juli 1934 (RAR)

Ook in de jaren twintig en dertig bleef de slagerij op de hoek van de Ambtmanstraat en de Kerkstraat een begrip. In de Tielsche Courant van 6 maart 1925 verscheen een leuke advertentie op rijm:

“De oude zaak van Firma Wouter Jager
Was, Is En Blijft in Tiel je slager
Bij haar wordt daaglijks spek, vleesch
en vet
In groote kwantums omgezet
De winkel kraakt van zind’lijkheid
De waar munt uit door kwaliteit
Daardoor en door de lage prijzen
Blijft Jager’s klantental steeds rijzen”

NA DE OORLOG

Dan komt de Tweede Wereldoorlog. Het front bleef in het najaar van 1944 en voorjaar 1945 slepen rond Tiel. De geallieerden voerden zware beschietingen uit en grote

▲ Ontwerp voor de bouw van een kaaspakhuis en twee woningen op de hoek Ambtmanstraat-Kerkstraat, 1950 (RAR)

▲ De coffeeshop op de hoek van de Ambtmanstraat-Kerkstraat (Foto auteur)

delen van de eeuwenoude stad vervielen tot puin. Zo ook de panden van de oude slagerij. Als het puin geruimd is, kunnen de inwoners aan wederopbouw gaan denken. De hoek Ambtmanstraat – Kerkstraat blijkt in handen van de firma J.C. van Hunnik, ‘groothandel in boter, kaas en aanverwante artikelen in de ruimste zin, alsmede vleeswaren’, gevestigd te Veenendaal. Architectenbureau ir. C.H.B. en B.H. Dionisius uit Drumpt en Culemborg krijgt de opdracht om voor ruim 43.000 gulden een kaaspakhuis met twee bovenwoningen te ontwerpen en laten bouwen. September 1950 zijn de panden gereed en is een oorlogsgat opgevuld.

We lopen naar de hoek Ambtmanstraat-Kerkstraat. Vreugde en teleurstelling wisselen elkaar af. Het wederopbouw pand staat er nog. Verrassend gaaf zijn de details bewaard, zoals de roedeverdeling van de

ramen in hout en metaal. Kijken we beter, dan zien we dat de verf van de kozijnen rolt en ruiten gebroken zijn. Lelijk zijn de deuren veranderd. Evenmin fraai zijn de kasten van de nutsbedrijven.

Waar eens de inwendige mens versterkt kon worden met spek, zult en worsten, kun je nu in hoger sferen geraken met de producten van de daar gevestigde coffeeshop. Het is te hopen dat dit voorbeeld van wederopbouwarchitectuur gespaard blijft. Of heb ik m’n geest dan te veel verruimd?

Bronnen

- RAR
- Toegang 0007 nr. 9489: verbouwing slagerij en nr. 9165: Oprichting slagerij
- Toegang 197 nr. 863: herbouw pand W. Jager
- Tielsche Courant
- Nieuwe Tielsche Courant
- Wie was wie?
- A. Houtkoop en N.M.F. Lathouwers, Oud Tiel in beeld, Tiel 1980 (derde druk)

BOEKBESPREKINGEN

De burgerbaron: Joan Derk van der Capellen en het begin van de democratie. Luc Panhuysen. 221 p. Atlas contact, Amsterdam, 2024. ISBN 978-90-450-5116-1. € 23,00.

De auteur vertelt het vaak vergeten verhaal van de Overijsselse edelman Van der Cappellen (Tiel 1741 – Zwolle 1784). Van der Capellen was de auteur van het pamflet “Aan het volk van Nederland”, een felle aanklacht tegen de, volgens hem, verrotte politieke cultuur en een omroep om zelf in actie te komen. Dit pamflet werd verspreid in de nacht van 25 op 26 september 1781 in alle grote steden van de Republiek. Door dit pamflet wordt Van der Capellen wel gezien als de grondlegger van de patriottenbeweging; die kan weer worden gezien als het begin van de huidige democratie. Zijn verhaal speelt zich af in een tijd waarin het gewone volk ver buiten de politiek werd gehouden, conflicten niet zelden in de doofpot belandden en regenten overlegden in achterkamertjes. Het boek beschrijft in vijf hoofdstukken de verschillende ontwikkelingen die Van der Capellen doormaakte, afgezet tegen de tijdsgeest. Van der Capellen kon slechts kort van zijn bekendheid genieten; hij overleed plotseling in 1784, drie jaar na het publiceren van zijn pamflet.

De Betuwe geschetst: getekende geschiedenis in de gemeenten Neder-Betuwe, Buren en Tiel (1950-1980). Samenstelling en vormgeving Chris de Bont. Serie van Brakells, deel 2. 178 p. Arend Datema Instituut, Ommeren, 2024. € 14,95, te bestellen via arend-datema-instituut.nl

In de tweede helft van de twintigste eeuw zijn een aantal tekenaars actief in de Betuwe geweest. O.a. Jan Bouman die tekende voor de Volkskrant, in combinatie met eigen teksten. Later trok de familie Van Grieken door de Betuwe voor hun rubriek in de Gelderlander. Voor dit boek is een selectie gemaakt, waarbij de originele teksten van Jan Bouman en Andreas Schelfhout zijn opgenomen. De tekeningen zijn per dorp of stad alfabetisch geordend op één uitzondering na: de laatste rustplaats van Baron van Brakell is als eerste opgenomen. Het boek biedt een mooie collectie tekeningen van kerken, kastelen, fraaie panden maar soms ook minder bekende objecten. Misschien dat de ‘oude’ teksten niet altijd meer kloppen door de tand des tijds. Nog een advies van de samensteller: door de gekozen papiersoort is het boek ook als kleurboek te gebruiken.

De RMS-oorlog: de vergeten, afgeknipte Zuid-Molukse oorlog: de vergeten oorlog van een strijdbaar volk (deel 1). A.A. Latumahina. 206 p. Boekscout, Soest, 2025. ISBN 978-90-7869514-1 € 27,50.

De oorlog tussen Indonesië en de Republiek der Zuid-Molukken (RMS) is bij veel mensen nauwelijks meer bekend. Deze oorlog is er echter de oorzaak van dat, in de periode van de RMS-oorlog (1950 - 1963), er 12.500 Zuid-Molukkers tijdelijk van Indië naar Nederland op dienstbevel werden getransporteerd. Indonesië wilde niet dat de goed getrainde voormalige KNIL-militairen mee zouden strijden met de RMS tegen het Indonesische leger. Dit boek beschrijft in korte, overzichtelijke hoofdstukken en paragrafen hoe het kleine leger van de RMS zich zo goed mogelijk probeerde te verdedigen tegen het veel grotere Indonesische leger. De auteur (zelf Moluks) is opgegroeid in de Betuwe en werkt in Tiel als psycholoog voor een Molukse polikliniek.

ONGEREGELD VOLK

We hadden Hennie en Robbie. Het feit dat iedereen hen bij voornaam kende zegt genoeg: ze waren van ons. Dat ze een tamelijk ongebruikelijke levenswandel hadden, deerde niet. Hennie Holle hield van een stevig glaasje, bij mijn weten combineerde Robbie de drank met andere substanties. Beiden waren overigens aanspreekbaar, wanneer ze daar zin in hadden. Hennie verdronk in de stadsgracht, Robbie wordt verzorgd in een huis op de Veluwe. Naar verluidt is hij van de middelen af en is hij behoorlijk aangekomen. Een kennis van me, die contact heeft met zijn familie, vatte het onlangs zo samen: “Robbie is in alles onmatig, dus nu hij weer eet, ook daarin”. Tiel had stadsnomaden, gewone daklozen en mensen die regelmatig langskwamen en maar even bleven. Ik herinner me zo een jonge man met een grote rode baard en een flinke rugzak. Maar dat was toen, de plooiën die daklozen of drinkebroers een stad bezorgen, zijn gladgestreken. Er is geen nachtopvang meer en de politie grijpt in wanneer er te luidruchtig wordt gediscussieerd. Want daar hebben de liefhebbers van een flink glas op straat nogal een handje van. Ik vind dat ergens wel jammer. Ze gaven kleur aan de stad, daar kan geen nieuw aangelegd straatprofiel in een bijna autovrije binnenstad tegenop. Op de foto Hennie Holle, toen hij in een bouwvallig huisje aan de Drumptse Parallelweg woonde. Hij toont trots zijn kunst en bleek een hond te hebben. Ook hij wilde dus huisje, boompje, beestje.

▲ (Foto auteur)

LEDENWERFACTIE

Op 13 mei 2026 bestaat de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en omstreken 125 jaar. Dat gaan wij vieren!

De blik tijdens het lustrumjaar zal natuurlijk gericht zijn op de geschiedenis, maar vooral ook op de toekomst van de vereniging. Met een grote en sterke vereniging kunnen we voor Tiel en omstreken van onschatbare waarde zijn.

De vereniging start een actie om het ledental sterk te doen groeien:

- De vereniging beschikt met een groter en meer divers ledenbestand over meer menskracht om nieuwe projecten aan te gaan, evenementen te organiseren en daarmee haar voortbestaan te verzekeren.
- De vereniging wil haar cruciale rol bestendigen in het behouden en bevorderen van het begrip van lokale en/of regionale geschiedenis.
- De vereniging wil een sterkere stem krijgen bij het samenwerken met lokale en/of regionale overheden.
- Ook wil de vereniging mensen samenbrengen die een interesse delen.

Meer dan genoeg redenen dus voor een ledenwerfactie.

Aan elk lid wordt gevraagd om in periode tussen nu en mei 2026 tenminste één nieuw lid aan te brengen. Natuurlijk is dit wat optimistisch gedacht: we zouden dan met meer dan 600 nieuwe leden het ledenaantal verdubbelen.

Toch streven we ernaar om op het moment van het lustrum (mei 2026) tenminste 125 nieuwe leden te hebben ingeschreven.

De tien beste ledenwerfers wordt een volledig verzorgde boottocht met de Neeltje Jantje aangeboden in het lustrumjaar. Tot aan het lustrum zal maandelijks een tussenstand op de website verschijnen.

Ten overvloede

Nieuwe leden verblijden wij altijd met een 'welkomspakket'. Voor de nieuwe 'jubileumleden' zal dat niet anders zijn.

Hoe gaat het in zijn werk?

Ieder door u gevonden nieuw lid dient zichzelf aan te melden via de website van de Oudheidkamer. Vanaf de openingspagina wijst de procedure zichzelf. Behalve zijn eigen gegevens vult het nieuwe lid ook uw naam in, zijnde degene die hem als 'nieuw lid' had gevonden.

Ieder vóór 13 mei 2026 aangemeld lid betaalt tot en met 31 december 2026 geen contributie.

NIEUWS REGIONAAL ARCHIEF

RIVIERENLAND

HUWELIJSBIJLAGEN VAN DE BURGERLIJKE STAND TIEL WORDEN GEDIGITALISEERD EN GECONSERVEERD

Het RAR gaat de komende 2 jaar werken aan de conservering en digitalisering van bijlagen bij de huwelijksakten van de Burgerlijke Stand over de periode 1811-1851.

Om te kunnen trouwen moesten bruidegom en bruid enkele bewijsstukken inleveren bij de ambtenaar van de Burgerlijke Stand, de huwelijksbijlagen of huwelijksbijlagen genoemd. Deze bestaan vooral uit afschriften van verschillende akten die informatie over het bruidspaar geven, zoals hun geboorte, eventuele toestemming van (groot)ouders of voogden en voor mannen of ze hun dienstplicht hadden voldaan. Vooral de oudste huwelijksbijlagen zijn interessant omdat het vaak afschriften zijn van akten of kerkelijke inschrijvingen van vòòr de invoering van de burgerlijke stand. De bijlagen zijn geordend op gemeente, jaar en aktenummer van het huwelijk.

Als pilot worden daarbij als eerste de huwelijksbijlagen van Tiel aangepakt. Het betreft ca. 2,5 meter aan bijlagen. Voor het hele werkgebied van het RAR gaat om circa 30 meter aan stukken.

Met de materiële verzorging en conservering (digitaliseringsklaar maken) wordt binnenkort gestart. De pilot zal inzicht geven in de hoeveelheid benodigde conserveringswerk en het aantal digitale opnamen dat gemaakt moet worden.

Ook voor de periode na 1851 zijn er huwelijksbijlagen, tot 1931. Het RAR kiest echter bewust voor de eerste helft van de 19e eeuw. Voor die periode is namelijk de bevolkingsadministratie nog niet optimaal en kunnen de bijlagen belangrijke informatie bevatten.

INVENTARISATIE ARCHIEF HERVORMDE GEMEENTE TIEL

In de afgelopen periode is een grote aanvulling op het archief van de hervormde gemeente Tiel verwerkt, in totaal ca 30 meter. Dit betrof

overwegend het archief na 1965. Zo kon de bestaande inventaris worden aangevuld met belangrijke series zoals notulen en rekeningen. Daarnaast konden aan het archief vele andere belangrijke stukken worden toegevoegd. In de periode na 1965 speelden er de fusie met de gemeente Wadenhoijen en het Samen op Weg proces in de protestantse kerk, wat in 2011 officieel leidde tot de Protestantse gemeente Tiel. Alle voorbereidingen zijn nu in dit archief te vinden.

Het belangrijkste onderdeel van het archief dat we konden toevoegen zijn de stukken over de restauratie van de St. Maartenskerk na de grote schade die de kerk opgelopen had in de Tweede Wereldoorlog. Tot de restauratie werd in 1945 besloten. Albert van Essen werd als architect aangetrokken. Pas in 1964 werd de gerestaureerde kerk weer in gebruik genomen. Bij het archief waren vele honderden tekeningen aanwezig van Albert van Essen, een bestand van grote waarde dus! Helaas zijn de tekeningen overwegend in wat matige staat. De tekeningen zijn in de inventaris toegankelijk gemaakt.

⚡ Een van de aangetroffen tekeningen van de restauratie van de St. Maartenskerk

OPGERUIMD STAAT NETJES: UPDATE OVER DE MUSEUMCOLLECTIE

Het Flipje en Streekmuseum heeft een uitgebreide collectie van objecten, schilderijen, boekjes en andere voorwerpen die over de geschiedenis van Tiel en de Betuwe vertellen. Ook krijgt het museum regelmatig van alles aangeboden. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in (over)volle depots. Om de collectie goed te kunnen beschermen is het noodzakelijk om de depots op te schonen. De afgelopen twee jaar hebben we hier hard aan gewerkt.

Om dit goed aan te pakken hebben we samen met Erfgoed Gelderland een ontzamelbeleid opgesteld. Dit was hard nodig omdat we door de jaren heen heel veel hebben verzameld. In het nieuwe beleid kijken we vooral of voorwerpen een relatie hebben met Tiel en passen bij onze vijf verhaallijnen: prehistorie en oudheid, Tiel als handels- en Hanzestad, fruitstad aan de Waal, Tweede Wereldoorlog en wederopbouw, en Tiel anno nu. Ook hebben we een aantal topcollecties benoemd, zoals de Flipje- en jamfabriekcollectie en de Daalderop collectie. Als spullen hier niet bij passen of als we veel dubbele voorwerpen hebben, kunnen we die nu op een goede manier afstoten.

Daarnaast is er gewerkt aan het beter en efficiënter neerzetten van de objecten, een belangrijk onderdeel van het werk is het vindbaar maken van de voorwerpen. Dit leidt uiteindelijk tot overzichtelijke en toegankelijke depots. De afgelopen maand zijn we gestart met de grote schoonmaak van depots op de zolderverdieping. Een goede zaak voor onze collectie. Komende maand is ook het schilderijen depot aan de beurt.

Tenslotte hebben we samen met het Regionaal Archief Rivierenland en de musea in Elisabeth Weeshuis in Culemborg en Stadskasteel Zaltbommel een convenant ondertekend. Hierin hebben we afgesproken hoe we beter kunnen samenwerken. Het komt er eigenlijk op neer dat de musea zich vooral richten op driedimensionale objecten (dus echte voorwerpen) en het archief op documenten en foto's. We gaan elkaar ook meer helpen, bijvoorbeeld door spullen aan elkaar uit te lenen voor tentoonstellingen. Zo kunnen we samen het erfgoed van het Rivierenland nog beter bewaren en laten zien.

▲ V.l.n.r. Roland Gieles, Ella Kok-Majewska, Juriaan de Mol, Jacoline Zilverschoon en Sil van Doornmalen (Collectie FEST)

VERENIGING OUDHEIDKAMER VOOR TIEL EN OMSTREKEN

De Nieuwe Kroniek is een uitgave van de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken. De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en het Rivierenland en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt haar kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en andere belanghebbenden en volgt kritisch ontwikkelingen die het erfgoed kunnen aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen krijgen ook meer algemene onderwerpen op cultuurhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO

Waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van waardevolle bodemschatten.

Contact: Toine Bäcker.

E: bato@oudheidkamer-tiel.nl

HISTORISCHE WERKGROEP TIEL

Verzorgt publicaties over streekgebonden historische onderwerpen en legt het heden en verleden vast in beeld en geluid.

Contact: Beatrijs van Dijk

E: bvdijk@rarivierenland.nl

COMMISSIE ERFGOED

Waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en de regio.

Contact: Ben van Hoogdalem

E: ben.vanhoogdalem@bmn.nl

PROGRAMMACOMMISSIE

Stelt het Jaarprogramma van de vereniging samen.

Contact: Angèle Roeffen

E: programmacommissie@oudheidkamer-tiel.nl

WERKGROEP BEELD EN GELUID

Contact: Jan Bouwhuis

E: info@fotobouwhuis.nl

BESTUUR

Contactadres bestuur

W. (Willem) Gradisen, voorzitter

E.J.Th.A.M.A. (Emile) Smit, secretaris

J.C. (Hans) Oosterman, penningmeester

G.N. (Ben) van Hoogdalem

M. I. (Marjon) de Lange

D. (David) Lutje Hulsik

M.H. (Marleen) Schreuder

E: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl

Het lidmaatschap voor het jaar 2025 bedraagt

€ 20 bij automatische incasso of € 22,50 bij handmatige betaling op rekeningnummer NL95INGB0004240023.

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma, de uitgegeven en nog voorradige boeken, de eerder verschenen nummers van de Nieuwe Kroniek en nog veel meer vindt u op de website van de vereniging: www.oudheidkamer-tiel.nl

REDACTIE DE NIEUWE KRONIEK

Beatrijs van Dijk, Ria Kragten, Wim Veerman en Bob Willemsen.

Contact: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

Filmmateriaal: Jan Bouwhuis

Realisatie: emjee | vormgevers, Varik

Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij boekhandel Arentsen en Tomey.

De redactie heeft getracht de rechten betreffende foto's, afbeeldingen, teksten e.d. van derden, gebruikt in De Nieuwe Kroniek, te achterhalen. Indien personen of instanties van mening zijn dat hun rechten niet voldoende zijn gerespecteerd, dan kunnen zij daarover contact opnemen met de redactie.

Meningen of feiten, weergegeven in de bijdragen aan dit blad vallen onder de verantwoordelijkheid van de betreffende auteur. Redactie en uitgever zijn hiervoor niet aansprakelijk.

Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

In september wordt de eigen turnzaal van gymnastiekvereniging Hellas aan de Bevrijdingslaan in gebruik genomen (kalendarium)

De arts Jonas Salk maakt de uitvinding bekend van het Salkvaccin tegen polio. Bijzonder was dat hij geen patent aanvroeg. In plaats daarvan wilde hij het vaccin aan het volk schenken. Er naar gevraagd reageerde hij: "Well the people, I would say. There is no patent. Could you patent the sun?" (historiek.nl)

Op donderdag 1 december 1955 werd Rosa Parks in Montgomery gearresteerd nadat ze in de bus als zwarte vrouw geweigerd had haar zitplaats af te staan aan een blanke man, zoals de toenmalige wet voorschreef. Dit leidde tot de Montgomery-busboycot, die 382 dagen zou duren en bracht het busbedrijf daarmee aanzienlijke schade toe. Het succes leidde er uiteindelijk toe dat de rassenscheiding in bussen ongrondwettelijk werd verklaard (historianet.nl)

Op de conferentie van ongebonden landen in Bandung, introduceert gastheer Sukarno de term 'Derde Wereld'. Deze voormalige westerse koloniën namen zo in de Koude Oorlog een tussenpositie in (wikipedia.nl)

1955

De gebroeders Maurice en Richard Mc. Donald verkopen in april hun rechten van hun kleine hamburgerketen aan Ray Kroc. Nadat hij in 1961 de broers had uitgekocht, maakte hij er een wereldwijd concern van. De eerste Europese vestiging opende in augustus 1971 in Zaandam (wikipedia.nl)

Het Nederlands wordt verrijkt met het woord nozem, een zelfbewuste en voor zichzelf opkomende jongere: gekleed in spijkerbroek en leren jack en vaak een vetkuif, met een voorkeur voor een bepaald type bromfiets. Het was waarschijnlijk de eerste Nederlandse vorm van een jeugdcultuur waarin de jeugd zich gingen afzetten tegen de normen en waarden van hun ouders en de dan heersende tijdsgeest (dbnl.org)

Op eerste Pinksterdag ontstaat de eerste file in Nederland op het knooppunt Oudenrijn. Bij weggebruikers leidde dit echter niet tot ergernis, integendeel. Het was juist heel modern om in de file te staan. Dan hoorde je er echt bij. De file kwam uit Amerika en alles wat daar toen vandaan kwam, was modern (anwb.nl)

Dappere Dodo debuteert bij de KRO op 3 februari. Zijn TV-carrière liep tot mei 1964 (beeldengeluid.nl)